

DEEL 2

ACHTERGRONDEN

INLEIDING BIJ DEEL 2

In deel 1 is gebleken dat participatieverschillen en veranderingen in die verschillen samenhangen met leeftijd. Jongeren beoefenen vaker een kunstvak dan ouderen, terwijl ouderen juist vaker tot de bezoekers van traditionele kunsten behoren. Die deelnameverhoudingen zijn sinds de jaren zeventig veranderd. Ouderen zijn op beide terreinen actiever geworden, terwijl de belangstelling onder jongeren over het algemeen daalde of constant bleef. Deze bevindingen roepen twee vragen op. Ten eerste: hoe komt het dat de participatie van ouderen verschilt van die van jongeren? En ten tweede: waarom is de belangstelling voor kunst onder ouderen toegenomen en onder jongeren afgenomen? Op deze vragen zal in respectievelijk hoofdstuk 6 en 8 ingegaan worden.

In deel 1 is de rol van het kunstenaanbod in de participatie onderbelicht gebleven. Toch ligt het voor de hand dat verschillende kenmerken van dit aanbod, zoals kwaliteit, kwantiteit en nabijheid, relevant zijn voor de participatie. Dit is reden om in deel 2 aandacht aan het aanbod te schenken (hoofdstuk 7).

In de drie hoofdstukken in deel 2 zal op uiteenlopende wijze gebruikgemaakt worden van theoretische inzichten. In hoofdstukken 6 en 7 blijven deze veelal impliciet, terwijl in hoofdstuk 8 drie theorieën gepresenteerd en getoetst zullen worden die de divergerende participatietrends tussen jongeren en ouderen trachten te verklaren.

In hoofdstuk 6 wordt de kunstparticipatie tijdens verschillende levensfasen beschreven. Daarbij zijn de volgende fasen onderscheiden: 6-15 jaar, 16-25 jaar, 26-50 jaar, 51-64 jaar en 65-plus. In deze fasen beïnvloeden deels dezelfde, deels verschillende factoren de participatie. In de eerstgenoemde levensfase is vooral de opvoeding in het gezin en de cultuureducatie op school van invloed. Deze invloeden werken echter in de rest van het leven door. In latere levensfasen brengen veranderende posities in het gezin en op de arbeidsmarkt wisselende verplichtingen en veranderingen in tijdsdruk en in inkomen met zich mee. Het gaat daarbij om factoren als tijdsdruk, gezinssituatie, financiële middelen en hoofdbezigheid alsmede fysieke beperkingen (naast scholing en het ouderlijk voorbeeld). De veronderstelde invloed van deze kenmerken wijst op een impliciete toepassing van theoretische inzichten bij de beschrijving van de participatie.

In hoofdstuk 7 wordt de relatie tussen het aanbod van culturele voorzieningen en het gebruik ervan onderzocht, met de gemeentegrootte als indicator voor het voorzieningenniveau. De concentratie van culturele voorzieningen in de grote steden wordt beschreven en het gebruik van stedelingen wordt vergeleken met dat van andere Nederlanders. De veronderstelling is dat het aanbod de vraag beïnvloedt. Over cruciale aanbodkenmerken zoals prijs en kwaliteit bevatten de beschikbare databestanden echter geen gegevens. Het formuleren van een theorie op basis van

bijvoorbeeld economische of kunstinhoudelijke inzichten wordt hierdoor belemmerd. De gepresenteerde analyses zijn daarom exploratief van aard. Slechts van bepaalde aspecten van het aanbod (omvang en nabijheid) wordt nagegaan wat de relatie met het bezoek is.

De factoren die verschillen in participatie op een moment beïnvloeden, zijn anders dan de factoren die veranderingen in de deelname beïnvloeden. Om de divergerende belangstelling tussen jongeren en ouderen te verklaren zijn in hoofdstuk 8 drie theorieën uitgewerkt, te weten een levensfasetheorie, een concurrentietheorie en een socialisatietheorie. Deze theorieën zijn niet specifiek voor het terrein van de kunsten. In eerder onderzoek zijn deze al toegepast om veranderde deelnameverhoudingen tussen jong en oud op andere terreinen te verklaren. Juist omdat deze theorieën al eerder geformuleerd en beproefd zijn, is het nu mogelijk om deze hier te weer te geven, er hypothesen uit af te leiden en deze te toetsen met behulp van de beschikbare gegevens over kunstparticipatie.

Voor een verkenning van achtergronden en voor een toetsing van hypothesen zijn we aangewezen op beschikbare gegevens. Daarin ligt een beperking. Het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO) is in de eerste plaats bedoeld om ontwikkelingen in het gebruik van diverse soorten voorzieningen te kunnen beschrijven. En het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) wordt in eerste instantie uitgevoerd om veranderingen in de tijdsbesteding te kunnen weergeven. Beide onderzoeken kennen inmiddels vijf meetmomenten, waarbij enquêtevragen steeds op dezelfde manier gesteld zijn. Hierdoor zijn twee tijdreeksen (TBO: 1975-1995 en AVO: 1979-1995) opgebouwd waarmee het mogelijk is trends op uiteenlopende terreinen te beschrijven en ontwikkelingen op verschillende terreinen met elkaar in verband te brengen. De twee onderzoeken zijn echter niet ingericht met het oog op een verklaring van deze trends en samenhangen. Desondanks is het tot op zekere hoogte wel mogelijk om uit theorieën afgeleide hypothesen te toetsen. De concessie die daarbij gedaan moet worden is dat verklarende factoren geoperationaliseerd moeten worden aan de hand van beschikbare gegevens. Die operationalisering kan daarbij niet zodanig zijn als in een onderzoek dat speciaal is opgezet om een verklaring te geven. Dit speelt met name in hoofdstuk 8.

6.1 Inleiding

Waardering voor kunst moet bijgebracht worden. Van kunstwerken genieten of zelf kunstzinnige activiteiten beoefenen vraagt om een proces van leren en oefenen.

Voor velen begint deze scholing in de kindertijd op initiatief van ouders en school. Cultureel actieve ouders laten hun kinderen al op jonge leeftijd kennismaken met cultuur. Zij nemen hun kinderen bijvoorbeeld mee naar musea of melden hen aan voor muzieklessen. Op school krijgen leerlingen tekenles en maken ze kennis met kunst door incidentele bezoeken aan bijvoorbeeld musea of toneel.

Eenmaal onder de hoede van de ouders en leraren vandaan moeten adolescenten zelf uitmaken of ze ermee doorgaan. Eerdere ervaringen met kunst zal deze keuze beïnvloeden. Mogelijkheden in de kindertijd om kunstzinnige aanleg en esthetische smaak te ontwikkelen, vergroten de kans op vervolg van de deelname. Kinderen van cultureel actieve ouders en kinderen die aan hoger onderwijs hebben deelgenomen, blijken op latere leeftijd ook vaak kunstliefhebber (Ganzeboom 1989; Maas et al. 1990; Nagel en Ganzeboom 1996).

Deze invloed is niet in alle levensfasen even sterk. Met name tijdens de adolescentie en post-adolescentie, de levensfase waarin jongeren baas worden over hun vrijetijdsbesteding en hun eigen mogelijkheden plegen uit te testen, loopt de participatie in gerespecteerde cultuur terug (Knulst en Kraaykamp 1996; De Haan 1997). Maar ook in het verdere volwassen leven zijn er stadia of gebeurtenissen die de culturele activiteit beïnvloeden, bijvoorbeeld de binding aan een partner of de overgang naar een bepaald beroep. Deze stappen kunnen de deelname stimuleren of juist afremmen. In dit hoofdstuk worden verschillende levensfasen onder de loep genomen en is onderzocht in hoeverre veranderende posities in het gezin en op de arbeidsmarkt de belangstelling beïnvloeden. Speciaal wordt gelet op de doorwerking van cultureel actieve ouders en onderwijs.

In dit hoofdstuk zal de kunstparticipatie in vijf levensfasen beschreven worden. Daarbij zijn de volgende leeftijdsfasen onderscheiden: 6-15 jaar, 16-25 jaar, 26-49 jaar, 50-64 jaar en 65-plus. De fase van 6-15 jaar is het leerplichtige stadium waarin ouders en school het gedrag in belangrijke mate beïnvloeden. De leeftijdsgrens van 15 jaar valt samen met de systematiek van de onderzoeksopzet van het AVO. Ondervraagden van 6 tot en met 15 jaar krijgen een 'jongerenvragenlijst' voorgelegd, de overigen een 'volwassenenvragenlijst'. Deze afbakening is niet slechts een technische zaak. In de periode tussen het zestiende en vijfentwintigste levensjaar heeft de vriendenkring een belangrijke invloed op de invulling van de vrije tijd. Ten aanzien van de volwassenheid zijn verschillende fasen samengenomen tot 26-50 jaar. Tot circa 35 jaar vormt een drukke periode in het leven waarin men veelal samenwoont met een vaste partner, kinderen krijgt en opvoedt en dit combineert met de opbouw van een maatschappelijke carrière. Met die combinatie

van verplichtingen is veel tijd gemoeid. Van 35-49 jaar volgt een continuering van die tijdrovende verplichtingen. Na het vijftigste jaar wordt het wat rustiger. Niet alle energie richt zich nog op de carrière, sommigen beginnen al met afbouwen en kinderen komen in een leeftijd dat zij het ouderlijk huis verlaten. In dit stadium van heroriëntatie neemt de omvang van de vrije tijd toe. Na de pensionering (65+) komt men nog ruimer in de vrije tijd te zitten, maar beginnen de ongemakken van de leeftijd toe te nemen.

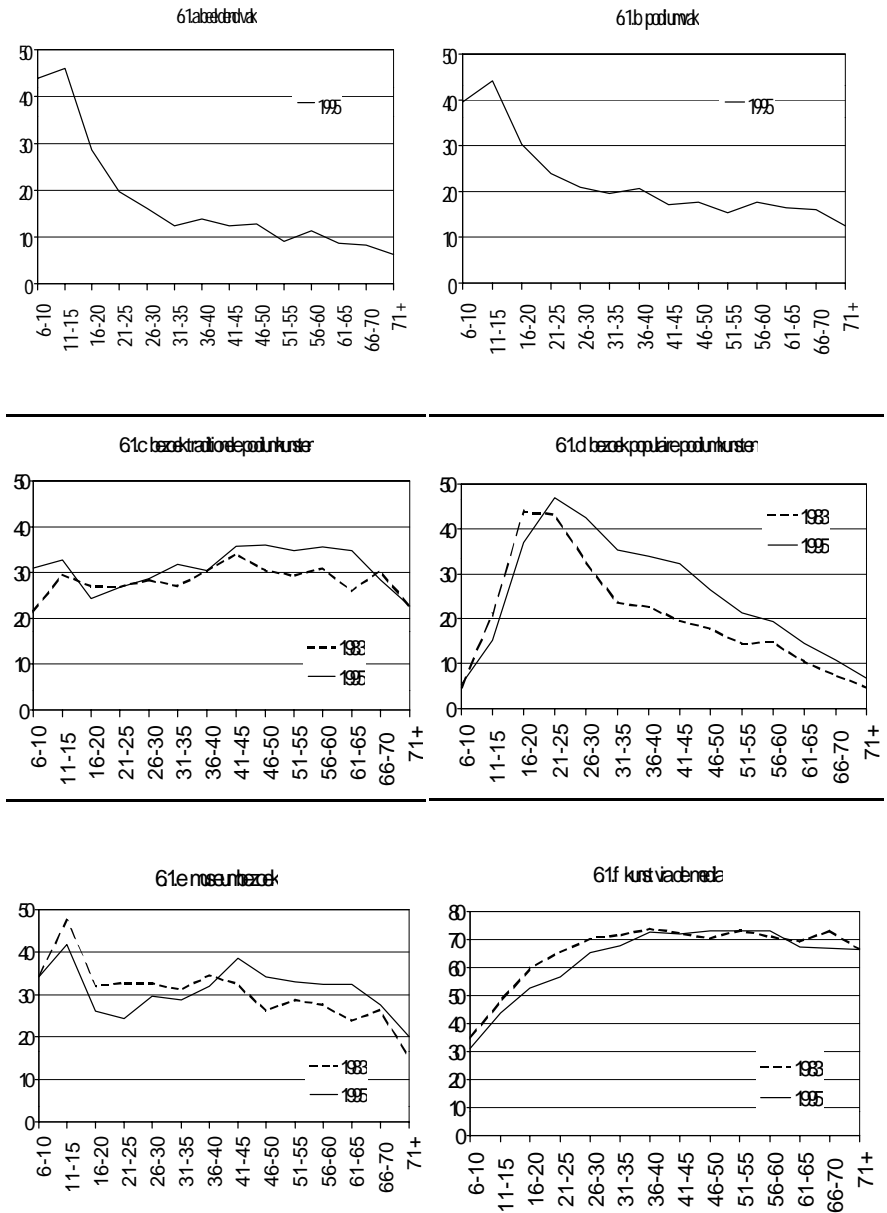
De gegevens in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op bevolkingsonderzoek (AVO) waarin gevraagd is naar de deelname in het jaar voorafgaande aan het tijdstip van ondervraging. Over de deelname van de respondenten op jongere leeftijd bevatten deze databestanden geen gegevens. Strikt genomen kunnen dan ook geen uitspraken gedaan worden over de ontwikkeling van de individuele deelname. Daarvoor zijn per respondent gegevens over de deelname op verschillende leeftijden nodig.¹ Hier staat tegenover dat het AVO om de vier jaar herhaald wordt en dat van vele personen van verschillende leeftijden bekend is of zij actief zijn. Per leeftijdsklasse kan weergegeven worden welk deel aan uiteenlopende culturele activiteiten deelneemt en in hoeverre deze deelname in de loop van de tijd is veranderd.

6.2 Overzicht van de deelname in de levensloop

Het gezegde 'jong geleerd, oud gedaan' gaat niet altijd op. Er zijn veel meer jeugdige amateurs die een start maken met kunstzinnige activiteiten, dan volwassen amateurs die de discipline volhouden. In figuur 6.1 is de deelname aan beeldende en podiumvakken naar leeftijd weergegeven. Beide soorten activiteiten worden het meest beoefend in de periode tussen de 11 en 16 jaar. Daarna haken steeds meer beoefenaars af. Tussen de 16 en 26 jaar is deze terugval vrij sterk en vanaf het vijfendertigste levensjaar geleidelijk.

Ook het bezoek aan musea en in mindere mate dat aan traditionele podiumkunsten kent een piek onder 11-16-jarigen (figuur 6.1c en e). Na deze piek neemt vooral het bezoek aan musea sterk af. Die eerste top zo rond het twaalfde levensjaar doet vermoeden dat veel jongeren aanvankelijk onder het gezag van ouders of school een bezoek brengen en dat de terugval erna op het wegebben van die invloed wijst. Op volwassen leeftijd en vooral begin veertig neemt het museumbezoek weer toe. Het bezoek aan traditionele podiumkunsten (beroepstoneel en klassieke muziek) vertoont veel minder schommelingen naar leeftijd (figuur 6.1c). Hier tekent zich na de tienertijd een geleidelijke stijging af. In schouwburgen en concertzalen lijken nogal wat ouderen aanwezig te zijn die daar eerder in hun levensloop niet kwamen. Kunstbezoek lijkt ook zijn late roepingen te kennen.² Het volgen van kunstprogramma's via elektronische media neemt toe met het vorderen van de leeftijd tot rond het veertigste jaar. Daarna blijkt dit mediagebruik constant. Het bezoek aan populair podiumaanbod is een aangelegenheid van overwegend jongeren. Rond het twintigste levensjaar is er een piek in de belangstelling (figuur 6.1d).

Figuur 6.1 Deelname aan beeldende en podiumvakken, bezoek podiumkunsten en musea, het volgen van kunst via elektronische media, bevolking van 6 jaar en ouder, 1983-1995 (in procenten)

Bron: SCP (AVO '83 en '95)

De pieken en dalen in de cultuurdeelname naar levensfase kennen een tamelijk stabiel patroon. Dat wil echter niet zeggen dat er geen veranderingen optreden. In de periode tussen 1983 en 1995 is de belangstelling onder adolescenten teruggelopen, terwijl ouderen juist cultureel actiever zijn geworden.³ Veranderingen in belangstelling voor kunst in de afgelopen decennia zullen overigens afzonderlijk in hoofdstuk 8 geanalyseerd worden.

De grafieken in figuur 6.1 zijn gebaseerd op een gemiddelde onder de bevolking en maskeren een grote variatie op individueel niveau. Culturele activiteit kan vroeg of juist laat aanvangen en kan een leven lang duren of een kortdurende bevlieging zijn. Ook de intensiteit en de breedte van de deelname kan verschillen en men kan in groepsverband of op individuele basis actief zijn.

Aangenomen wordt dat naarmate personen beter ingevoerd (ervaren) zijn in een bepaalde discipline, hun interesse voor hedendaagse en als complex bestempelde kunstuitingen vaak toeneemt (Goeke en Welker 1997; Ganzeboom 1984). Personen die al op jonge leeftijd meegingen naar klassieke concerten, opgroeiden in een actief muzikaal milieu of zelf een instrument bespeelden, tonen veelal een positieve houding tegenover moderne serieuze muziek (De Jager 1967; Smithuijsen 1997). Verder verandert tijdens het leven de positie die men in een sociaal netwerk van beoefenaars en geïnteresseerden inneemt. Aanvankelijk volgt men de initiatieven van anderen. Enthousiaste docenten kunsteducatie blijken invloed op de culturele interesse van cursisten te hebben (Verhulst et al. 1995). Neemt de kunstzinnige bedrevenheid toe, dan zal de houding verschuiven van volgend naar initiërend.

6.3 Cultuurdeelname onder 6-15-jarigen

6.3.1 De invloed van de ouders

Tekenen, zingen, dansen en verkleedpartijen maken deel uit van het kinderspel. In hun vrije tijd beoefenen kinderen regelmatig kunstzinnige activiteiten. In de leeftijd tussen 6 en 16 jaar zijn zij daarnaast dikwijls actief in een georganiseerd verband van een club of kunsteducatieve instelling. Tijdens die vroege socialisatieperiode is de kans om met een of meerdere vormen van kunstbeoefening in aanraking te komen, tamelijk groot. Onder de hoede van volwassenen, op school of thuis, wordt het expressief enthousiasme van kinderen gestimuleerd. Op school werken kinderen geregeld aan projecten met een gericht doel zoals schoolmusicals, decors schilderen, surprises maken, enzovoort. Deze projecten vergen dikwijls ook tijd buiten schooluren. Voor kinderen die met meer dan gewoon plezier aan genoemde activiteiten meedoen is de stap van schoolprojecten naar een kunstzinnige activiteit in clubverband vlug gezet.

De ambities van ouders en onderwijsinstanties komen eveneens tot uiting in het bezoek door kinderen aan culturele instellingen. Onder de hoede van ouders en docenten gaan ze naar musea en naar klassieke concerten (Nagel en Ganzeboom 1996; De Haan 1997; Smithuijsen 1997). De socialiserende invloed van ouders en

school blijkt weliswaar een groot deel van het leven werkzaam te blijven, maar is het meest direct in de levensfase tussen 6 en 16 jaar.

In het AVO zijn 6-15-jarigen ondervraagd als leden van een huishouden waarvan tegelijkertijd de ouders zijn geënquêteerd. De participatiegegevens van thuiswonende kinderen kunnen hierdoor in verband worden gebracht met overeenkomstige gegevens over de ouders, en met sociaal-economische achtergrondgegevens van de ouders. Zo laat zich onderzoeken in welke mate culturele activiteiten van kinderen samenvallen met die van de ouders, en welke sociaal-economische gezinsgegevens speciaal van invloed zijn.

Naar het zich laat aanzien koesteren en stimuleren ouders vooral die prestaties van hun kroost die bij hun ideaalbeeld passen. Dit zou verklaren waarom er zoveel jeugdigen met eenzelfde soort liefhebberij als hun opvoeders bezig zijn. In eerder onderzoek werd vastgesteld dat de beoefening van kunstzinnige vakken door kinderen beïnvloed wordt door de activiteit van hun ouders (Van Beek en Knulst 1991). In tabel 6.1 zijn culturele kenmerken van het gezin nader gespecificeerd: niet actief, een of beide ouders actief. De activiteit betreft het wel of niet beoefenen van een of meer vakken. Bij de kinderen is tevens gekeken naar het volgen van lessen en het lidmaatschap van verenigingen.

Tabel 6.1 Deelname aan kunstzinnige activiteiten onder 6-15-jarigen, naar deelname van hun ouders,^a 1995 (in procenten)

	ouders niet actief	een ouder actief	beide ouders actief
deelname aan een of meer soorten kunstzinnige activiteiten	49	68	82
aantal verschillende activiteiten	2,0	2,3	2,4
volgt lessen	22	34	41
les in instelling	18	27	34
les elders	19	30	38
lid van een vereniging	15	21	25

^a Volwassenen en kinderen uit tweeoudergezinnen.

Bron: SCP (AVO'95)

Tabel 6.1 bevestigt dat kinderen van cultureel actieve ouders vaker op jonge leeftijd met kunst in aanraking komen dan kinderen van cultureel niet-actieve ouders.

Daarbij maakt het nog verschil of een van de ouders actief is of beide. Beoefenen beide ouders een activiteit dan heeft dit een extra invloed op hun kinderen.⁴ In gezinnen waar maar één ouder actief is, is er geen significant verschil tussen de invloed van de moeder en die van de vader.⁵

De kunstzinnige activiteit van ouders heeft voorts een positieve invloed op de beoefening door kinderen in georganiseerd verband. Kinderen van actieve ouders volgen vaker lessen en zijn vaker lid van verenigingen. Bovendien ondernemen die

kinderen meer uiteenlopende activiteiten. Hoewel de ouderlijke invloed sterk is, is van een een-op-eenrelatie geen sprake. Bijna de helft van de kinderen van niet-actieve ouders deed in 1995 toch aan een of meer kunstzinnige activiteiten mee.

Verschildt de invloed van de ouders nog bij verschillende soorten vakken? In tabel 6.2 is de beoefening van podiumvakken (bespelen van een muziekinstrument, zang, toneel e.d.) en beeldende vakken (schilderen, tekenen, beeldhouwen e.d.) onder

6-15-jarigen in verband gebracht met de ouderlijke deelname aan die vakken. Uit tabel 6.2 blijkt opnieuw dat kinderen hun ouders volgen. Als ouders een beeldend vak beoefenen, doen hun kinderen dat vaak ook. Hetzelfde geldt voor de podiumvakken. De invloed van de ouders blijkt voor de aard van de vakken niet uit te maken.

Tabel 6.2 Deelname aan beeldende en podiumvakken onder 6-15-jarigen, naar deelname aan beeldende en podiumvakken van hun ouders,^a 1983 en 1995 (in procenten)

	ouders niet actief	één ouder actief	beide ouders actief
beeldend vak	40	60	83
podiumvak	35	57	71

^a Volwassenen en kinderen uit tweoudergezinnen.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

In een toegespitste analyse zijn kinderen uit eenoudergezinnen vergeleken met kinderen uit tweoudergezinnen. Daaruit blijkt dat kinderen uit eenoudergezinnen niet in hun mogelijkheden beperkt worden. Integendeel, het blijkt dat zij vaker les krijgen en ook vaker lid zijn van een vereniging dan kinderen uit tweoudergezinnen.⁶

Werkt de invloed van de ouders op dezelfde manier bij het bezoek aan culturele instellingen? In tabel 6.3 is het bezoek van de kinderen gekoppeld aan het bezoek van hun ouders. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen musea, traditionele podiumkunsten en populair podiumaanbod.

Tabel 6.3 Bezoek aan culturele instellingen onder 6-15-jarigen, naar het bezoek van hun ouders,^a 1983 en 1995 (in procenten)

	ouders geen bezoek		één ouder bezoekt		beide ouders bezoeken	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995
musea	22	17	56	52	78	82
traditionele podiumkunsten ^b	19	25	36	50	58	60
populair podiumaanbod ^c	10	5	26	15	29	23

^a Volwassenen en kinderen uit tweoudergezinnen.

^b Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^c Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

Ook bij het bezoek aan culturele instellingen is er een positieve invloed van de ouders, het meest bij het bezoek aan musea. Deze gegevens vertellen overigens niet in hoeverre ouders en kinderen musea en podia gezamenlijk bezoeken, omdat dit uit de beschikbare gegevens niet opgemaakt kan worden. Later in dit hoofdstuk komt het gezelschap waarin volwassenen culturele instellingen bezoeken nog wel ter sprake (zie § 6.5).

Tegenwoordig kunnen kinderen op jonge leeftijd al via de media kennismaken met kunst en cultuur. In tabel 6.4 is weergegeven hoeveel 6-15-jarigen tenminste één keer per maand kunstprogramma's via radio of televisie volgen. Ook dit kijk- en luistergedrag is in verband gebracht met dat van hun ouders.

Tabel 6.4 Het volgen (tenminste eenmaal per maand) van kunst via elektronische media onder 6-15-jarigen, naar mediagebruik van hun ouders,^a 1983 en 1995 (in procenten)

	ouders luisteren/kijken niet		één ouder luistert/kijkt		beide ouders luisteren/kijken	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995
kunstprogramma's via radio of tv	6	10	12	18	23	26
klassieke muziek via radio of tv	2	1	5	4	10	15
klassieke muziek via cd of lp	14	7	29	15	40	27
een of meer van deze typen mediagebruik	21	14	31	27	43	36

^a Volwassenen en kinderen uit tweeoudergezinnen.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

Ook bij het volgen van kunstprogramma's lijken de kinderen op hun ouders. Kijken of luisteren ouders, dan doen hun kinderen dat vaak ook. Maar zelfs als beide ouders bijvoorbeeld klassieke muziek via de radio of televisie beluisteren, dan doen zij dat veelal buiten de aanwezigheid van hun kinderen.

De invloed van de ouders bij de diverse vormen is in tabel 6.5 uitgedrukt in associatiematen. De overeenkomst in gedrag tussen ouders en kinderen is het grootst bij het bezoek aan musea. Bij podiumbezoek, het beoefenen van kunstzinnige activiteiten en het kijken naar culturele televisieprogramma's is de overeenkomst minder, maar nog redelijk groot. In de periode tussen 1983 en 1995 is de ouderlijke invloed op het culturele gedrag van hun 6-15-jarige kinderen weinig veranderd.

Aannemelijk is dat verschillen in congruentie tussen ouders en kinderen bij de diverse activiteiten terug te voeren zijn op de mate waarin deze geschikt zijn om in gezinsverband te ondernemen. Elders is al aangetoond dat die overeenkomst het grootst is bij activiteiten die zich goed lenen voor familie-uitstapjes, zoals het bezoek aan musea, bioscopen of attractieparken (De Haan 1997: 107). De samenhang is duidelijk minder bij activiteiten waaraan kinderen makkelijk buiten de aanwezigheid van de ouders kunnen meedoen, zoals kunstzinnige activiteit en mediagebruik. Het laatste geldt eveneens voor sport (Van Beek en Knulst 1991:

41).

Tabel 6.5 Samenhang tussen deelname aan enige activiteiten van 6-15-jarige thuiswonende kinderen en van hun ouders,^a 1983 en 1995 (in correlatiecoëfficiënten)

	ouders		vader		moeder	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995
deelname aan een of meer soorten kunstzinnige activiteiten		0,21		0,15		0,19
beeldend vak		0,20		0,13		0,17
podiumvak		0,25		0,17		0,21
musea	0,49	0,55	0,40	0,47	0,47	0,49
traditionele podiumkunsten ^b	0,27	0,27	0,22	0,21	0,24	0,24
populair podiumaanbod ^c	0,20	0,22	0,17	0,20	0,19	0,18
kunst via de media	0,19	0,21	0,13	0,15	0,20	0,19
kunstprogramma's via radio of tv	0,20	0,17	0,15	0,09	0,18	0,19
klassieke muziek via radio of tv	0,18	0,24	0,17	0,17	0,15	0,23
klassieke muziek via cd of lp	0,26	0,24	0,19	0,19	0,26	0,22

^a Volwassenen en kinderen uit tweeoudergezinnen.

^b Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^c Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

Dat kinderen vaker aan cultuur deelnemen als hun ouders dat ook doen kan voor een deel worden verklaard door gezinskenmerken die voor het hele gezin gunstig of ongunstig zijn. De vraag is dan in hoeverre de samenhang tussen het gedrag van ouders en het gedrag van kinderen blijft bestaan indien men rekening houdt met deze kenmerken. In tabel 6.6 is de invloed van de ouders opnieuw bekeken, maar nu is rekening gehouden met andere relevante achtergrondgegevens. Daarbij is ook rekening gehouden met enkele kenmerken van kinderen (geslacht en leeftijd) (zie ook tabel B6.1). Kinderen uit eenoudergezinnen zijn in de analyses buiten beschouwing gelaten.⁷

Uit tabel 6.6 kan het belang van het voorbeeld van de ouders goed worden afgeleid. In vergelijking met de andere invloeden (inkomen, opleiding enz.) legt dit gedrag van de ouders veel gewicht in de schaal. Bij het museumbezoek blijkt het gedrag van de ouders opnieuw van grotere invloed dan bij andere vormen van deelname. Sociaal-economische kenmerken van ouders of gezin hebben daarnaast maar geringe invloed. Het opleidingsniveau van de vader beïnvloedt alleen de belangstelling voor populair podiumaanbod. Het gezinsinkomen speelt alleen een rol bij het beoefenen van beeldende vakken en bij het volgen van kunstprogramma's via de media. Het belang van de socialiserende rol van moeders blijkt uit het feit dat het opleidingsniveau van de moeder veelal nog wel een significant effect heeft op het deelnamepercentage van de kinderen.

Tabel 6.6 Belangstelling voor kunst onder 6-15-jarigen: het beoefen van kunstzinnige activiteiten, het volgen van kunstprogramma's via de media en het bezoek aan musea en podia, naar achtergrondkenmerken, 1995 (in beta-coëfficiënten)

	kunstzinnige activiteiten			bezoek		
	beeldend vak	podiumvak	kunst via de media ^a	musea	traditionele podiumkunsten ^b	populair podiumaanbod ^c
seks (vrouw)	0,18	0,27	0,00	0,01	0,05	0,01*
leeftijd	0,04*	0,09	0,15	0,08	0,05*	0,15
opleiding vader	0,03*	0,05*	0,01*	0,01*	0,03*	0,08
opleiding moeder	0,08	0,09	0,02*	0,09	0,10	0,08
deelname vader	0,10	0,12	0,09	0,24	0,07	0,07
deelname moeder	0,16	0,14	0,12	0,24	0,14	0,10
etniciteit	0,04*	0,03*	0,11	0,04*	0,08	0,02*
huishoudensinkomen	0,08	0,06*	0,09	0,03*	0,03*	0,01*
geografische herkomst	0,02*	0,01*	0,05*	0,11	0,06	0,02*
R ² (in %)	10	16	9	24	8	7

^a Kunstprogramma's via radio of tv, klassieke muziek via radio, tv, cd of lp.

^b Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^c Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

* niet-significant ($p > 0,05$)

Bron: SCP (AVO'95)

Van belang in dit verband is vast te stellen dat de etnische herkomst een geringe invloed op de deelname aan culturele activiteiten van 6-15-jarigen heeft. Gecontroleerd voor de andere kenmerken participeren allochtone kinderen niet minder dan autochtone kinderen. Bij het volgen van kunst via de media en bij het bezoek aan traditionele podiumkunsten zijn Surinaamse en Antilliaanse kinderen zelfs actiever dan autochtone kinderen. Bij het mediagebruik geldt hetzelfde voor Turkse en Marokkaanse kinderen. Voorzover kinderen van genoemde etnische achtergrond al onderdoen voor autochtone kinderen, blijken de verschillen grotendeels samen te hangen met de sociale achtergrond van de ouders. Ouders zijn ook voor allochtone kinderen belangrijk voor de kennismaking met kunst en cultuur. De moeder lijkt daarbij de sleutelfiguur (Van Wel et al. 1996: 2).

6.3.2 De invloed van school

Naast de ouders biedt ook de school mogelijkheden om met kunst kennis te maken (zie Nagel en Ganzeboom 1996). Via het onderwijs kunnen uiteenlopende bevolkingsgroepen al op jonge leeftijd bereikt worden, reden waarom de schoolse cultuureducatie in de recente periode meer politieke aandacht heeft gekregen. Van Hoorn et al. (1998) inventariseerden de culturele activiteiten op basis van een steekproef van 122 basisscholen en 122 scholen voor voortgezet onderwijs.⁸ Het volgende beeld rijst hieruit op.

Op basisscholen behoren kunstvakken tot het vaste lesrooster en voeren leerlingen zelf regelmatig culturele activiteiten uit. Vrijwel alle basisscholen organiseren binnen en buiten schooltijd culturele activiteiten. In een normale lesweek wordt in

het basisonderwijs gemiddeld 3 uur aan kunstvakken besteed. Daarvan wordt de meeste tijd besteed aan de beeldende vakken, tekenen en handenarbeid/textiele werkvormen (60%) en vervolgens aan muziek (24%), drama (9%), dans (6%) en audiovisuele vormgeving (4%). Op ongeveer de helft van de basisscholen wordt lesgegeven door een vakdocent, meestal in handenarbeid of muziek (Van Hoorn et al. 1998).

Tijdens een schooljaar worden door leerlingen gemiddeld 3 culturele activiteiten uitgevoerd. De musical is het populairst, gevolgd door de schoolkrant, een toneelstuk, een tentoonstelling en een dansvoorstelling. Bij ongeveer de helft van deze activiteiten is gebruikgemaakt van professionele begeleiding van buiten de school. Basisscholen stimuleren ook de receptieve cultuurparticipatie. Jaarlijks worden gemiddeld twee culturele activiteiten binnen de school georganiseerd en 3,5 erbuiten. In school is de toneel- of poppentheatervoorstelling favoriet, erbuiten het bezoek aan musea en toneelvoorstellingen (Van Hoorn et al. 1998).

Basisscholen verschillen nogal naar het aantal uren kunstvakken, het aantal door leerlingen uitgevoerde culturele activiteiten en het aantal binnen en buiten school georganiseerde of bezochte voorstellingen en tentoonstellingen. De zogeheten traditionele vernieuwingsscholen (Montessori, Jenaplan, Dalton, Freinet en Vrije School) blijken gemiddeld de meest actieve scholen te zijn. De betekenis hiervan is dat de ouders bewust of onbewust, door de schoolkeuze voor het kind, opnieuw veel invloed hebben op de mate waarin het kind met cultuur wordt geconfronteerd.

In eerder onderzoek is aannemelijk gemaakt dat de dosis kunsteducatie in het basisonderwijs een blijvende invloed op de culturele belangstelling in het latere leven heeft. Personen die op de lagere school al eens met kunst en cultuur in aanraking kwamen, zouden later vaker musea en podia te bezoeken dan degenen die deze introductie misten. Niettemin bleek de invloed van die schoolse kunsteducatie lang niet zo groot te zijn als die van het ouderlijke voorbeeld thuis (Ranshuysen en Ganzeboom 1993).

In de basisvorming van het voorgezet onderwijs bieden alle scholen een of meer beeldende vakken aan en de meeste tevens muziek. Dans en audiovisuele vormgeving behoren nauwelijks tot het lespakket. Buiten het onderwijsprogramma kunnen leerlingen al dan niet in samenwerking met docenten culturele activiteiten uitvoeren. Toneelspelen is favoriet, gevolgd door de schoolkrant en een schoolorkest/-band. havo/vwo-scholen bieden hun leerlingen meer cultuur dan lbo/mavo-scholen, zowel in het actieve vlak als in het receptieve vlak. Vooral kunst- en historische musea worden relatief vaak door de hogere vormen van voorgezet onderwijs bezocht. Bij het bezoek aan klassieke concerten, toneelvoorstellingen, dansvoorstellingen en concerten van populaire muziek doen zich die verschillen niet of in veel mindere mate voor (Van Hoorn et al. 1998). In paragraaf 6.4.3 zullen de participatiegegevens van leerlingen uit de bovenbouw van verschillende schooltypen met elkaar vergeleken worden.

De school biedt een soort herkansing als het gezin een culturele introductie niet bood (Ranshuysen en Ganzeboom 1993). Onder bezoekers van podiumkunsten bleek 35% voor het eerst met de ouders een schouwburg of concertzaal bezocht te

hebben en 33% met school. De overige 32% ging voor het eerst met vrienden (Maas et al. 1990). Volgens Smithuijsen (1997: 37) bezocht van de jaarkaarthouders van Muziekcentrum Vredenburg 34% voor het eerst een klassiek concert met hun ouders en een precies even groot percentage ging voor het eerst met school. Gegeven het belang van de school als 'introducerende instantie' worden er door de terreinverkenner verschillende knelpunten gesignaleerd. De belangrijkste daarvan zijn tijdgebrek in het lesprogramma, onvoldoende financiële middelen en vervoersproblemen of de afstand tot de culturele voorzieningen (Van Lankvelt en Bosch 1997; Oostwoud Wijdenes en Haanstra 1997). Verder wordt ook de gebrekkige motivatie van de leerlingen en de mismatch tussen aanbod en de voorkeur van leerlingen genoemd (Konings 1997).

6.4 De deelname onder 16-25-jarigen

6.4.1 Inleiding

Naar hun aard zijn pubers en (post)adolescenten niet zo volgzaam als basisschoolleerlingen. De ruimte voor stileren en ritualisering tijdens de adolescentie lijkt in welvarende en permissieve samenlevingen groot te zijn. Cultuur die door ouders, leraren of bestuurders wordt gerespecteerd, hoort tegenwoordig tot de zaken waartegen men zich kan afzetten en die men laat vallen zodra men volledig baas over de eigen vrije tijd is. Als adolescenten zich tegen de door ouderen gerespecteerde cultuur afzetten, heeft dit soms alleen tijdelijke, maar niet zelden ook blijvende gevolgen. Bij het beoefenen van kunstvakken haken velen zo rond het zesdiende jaar definitief af (Van Beek en Knulst 1991). Bij het bezoek aan musea lijken 16-25-jarige afhakers op latere leeftijd weer terug te keren (De Haan 1997). Pubers willen zonder hun ouders en leraren uitzoeken wat mooi en prettig is. Cultuur en vermaak werken bij uitstek als symbolen om te laten zien dat zij zich van de smaak van de opvoeders weten te onderscheiden. Daarnaast gaan ze wellicht beter dan hun opvoeders beseffen in welke mate ze kunstzinnige of sportieve aanleg missen.

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de mogelijke invloed van het al of niet voortzetten van de scholingsperiode en de stap van thuis naar zelfstandig wonen. Allereerst komt de invloed van de sociale omgeving aan bod.

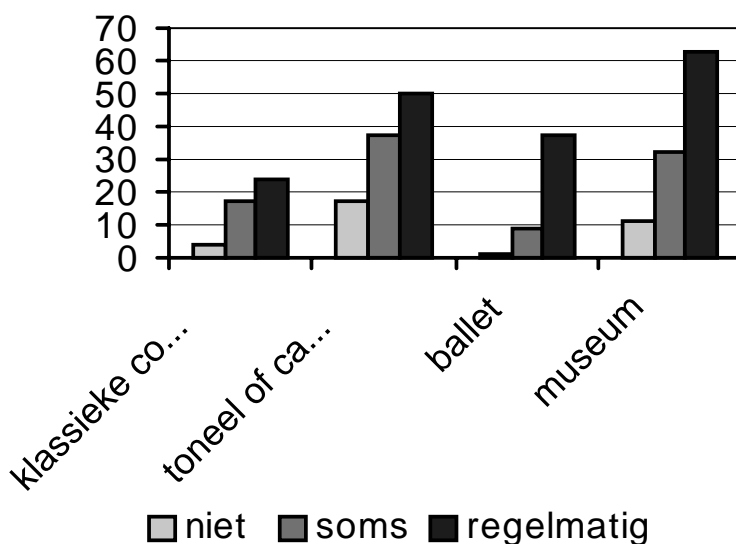
6.4.2 Sociale omgeving

De hoeveelheid tijd die kinderen met hun ouders doorbrengen daalt aan het begin van de adolescentie drastisch, terwijl de tijd die zij alleen of met vrienden doorbrengen stijgt (Larson en Richards 1994). Hun vrije tijd kunnen zij steeds meer naar eigen inzicht invullen, waarbij de culturele autoriteit van opvoeders zwakker wordt en de directe sociale controle van de vriendenkring sterker. Het uittesten van de eigen mogelijkheden en identiteit gebeurt veelal onder een socialiserende invloed van een vriendenkring die de mode in de jeugdcultuur resoneert. Esthetische voorkeuren spelen een bijzondere rol in het leven van adolescenten, namelijk om uitdrukking te geven aan denkbeelden en gevoelens van die levensfase en tevens

om kenbaar te maken dat men zich ook van de smaak van opvoeders weet te onderscheiden.

In het AVO'95 is respondenten gevraagd of hun ouders cultureel actief waren tijdens de jeugdijaren van de respondent. Door deze informatie over hun verleden in verband te brengen met de deelnamecijfers uit het heden kan de invloed van het ouderlijke voorbeeld ook voor 16-25-jarigen worden onderzocht. In figuur 6.2 is het huidige bezoek aan culturele instellingen afgezet tegen de informatie die respondenten over hun ouders gaven.

Figuur 6.2 Bezoek aan verschillende typen voorstellingen en musea, naar deelname ouders tijdens de jeugd van de respondent, personen van 16 tot 26 jaar, 1995 (in procenten)

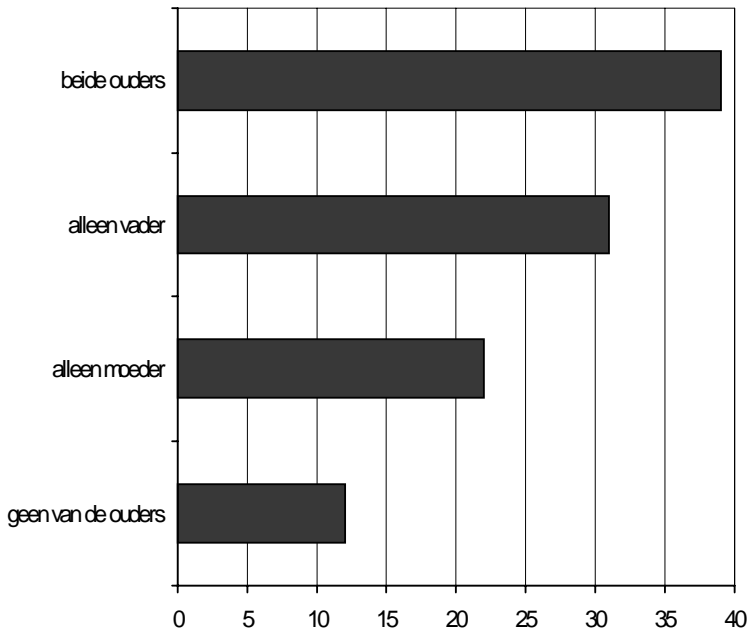
Bron: SCP (AVO'95)

Het percentage 16-25-jarigen dat in 1995 een bezoek aan culturele instellingen bracht, valt hoger uit naarmate hun ouders hen tijdens hun jeugdijaren vaker daar mee naartoe namen. Die samenhang is ook hier het sterkst bij het bezoek aan musea. Ook buiten de directe invloedssfeer van de ouders blijkt de invloed van ouders op de culturele activiteiten van jongeren onmiskenbaar.

In hoeverre geldt dit eveneens voor het beoefenen van kunstzinnige activiteiten? In het AVO'95 is gevraagd of de ouders tijdens de jeugdijaren van de ondervraagden een muziekinstrument bespeelden. In figuur 6.3 is de muzikale activiteit van 16-25-jarigen in verband gebracht met overeenkomstige activiteiten van hun ouders. Ook hier blijkt de invloed van het ouderlijke voorbeeld door te werken. 16-25-jarigen uit een muzikaal gezin bespelen vaker een muziekinstrument dan hun leeftijdgenoten

die het zonder musicerende ouders moesten stellen.

Figuur 6.3 Het bespelen van een muziekinstrument, naar deelname ouders tijdens de jeugd van de respondent, personen van 16 tot 26 jaar, 1995 (in procenten)

Bron: SCP (AVO'95)

De veronderstelling dat pubers zich tegen kunst afzetten is nogal eens gebaseerd op onderzoek van De Waal (1989). Zij signaleerde dat begrippen als 'kunst' en 'cultuur' door pubers, met name door jongens, met saaiheid en verwijfdheid geassocieerd worden. Als deze jongeren al een helder voorstellingsbeeld hebben, wordt kunst in verband gebracht met de meest elitaire verschijningsvormen. De puberale weerzin tegen kunst sluit echter niet uit dat jongeren op enige schaal aan culturele 'verplichtingen' deelnemen. Eveneens is het voorbarig om hieruit af te leiden dat esthetische smaken inzet zijn van een generatieconflict.

De meeste ouders houden ook niet van kunst. Als kunst de meeste jongeren niet aanspreekt, zetten zij zich niet noodzakelijk af tegen hun ouders. Hoewel andere smaken en nieuwe culturele appreciaties (respect voor film, jazz en musical als kunstvorm) menigmaal via generatielijnen ingang vinden, mogen verschillen tussen sociale klassen hierbij niet buiten beschouwing blijven. De centrale these van Bourdieu (1984) is nu juist dat het esthetisch onderscheidingsvermogen zich in de hogere sociale klassen handhaaft (en reproduceert) omdat kinderen die esthetische voorkeuren in hoofdlijnen steeds overnemen. Ook de gegevens in figuren 6.2 en 6.3 wijzen eerder in de richting van reproductie van bestaande ongelijkheden

dan van een generatieconflict.

De omgang met leeftijdgenoten neemt in de vrije tijd een belangrijke plaats in. Het aangaan van vriendschappen is gebaseerd op een proces van selectieve associatie (Kandel 1985). Personen met overeenkomstige kenmerken en interesses liggen elkaar het best. Tijdens de jeugdfase richten deze interesses zich voor een belangrijk deel op popmuziek, uitgaan en sport (SCP 1985; Ter Bogt en Van Praag 1992). Van Wel (1993) deed onderzoek naar het persoonlijke netwerk waarin jongeren hun smaak ontwikkelen, met bijzondere aandacht voor de relatie met hun ouders en hun beste vriend(in). Voor zaken die er over het algemeen voor de jeugd echt toe doen (muziek, film, televisie) wordt de beste vriend(in) aangewezen als de meest invloedrijke persoon, maar veel invloedrijker dan ouders werden vrienden niet genoemd. Bij de meer elitaire kunst (kunstmusea, abstracte kunst, schilderijen van oude meesters, toneel in de schouwburg en klassieke concerten) wezen zij niemand aan als belangrijk omdat dit hen weinig interesseert. De interesse hiervoor onder ouders bleek overigens ook klein te zijn. In dit opzicht lijken ouders en kinderen toch meer op elkaar dan zij van elkaar verschillen.

Alleen een minderheid onder de jongeren interesseert zich wel voor kunst. In de leeftijd tussen 16 en 26 jaar bezoeken zij een schouwburg of concertzaal overwegend (56%) in gezelschap van vrienden. De partner is bij 18% van de bezoekers het meest verkozen gezelschap. In latere levensfasen wordt de partner vaker als gezelschap genoemd (De Haan 1998).⁹

Kinderen van wie de ontvankelijkheid voor kunst thuis werd gekoesterd en gestimuleerd, vinden het veelal ook belangrijk om cultureel geïnteresseerde vrienden te hebben. Deze omstandigheden van een gunstige voedingsbodem en een vriendenkring die de interesse warm houdt, komen het meest voor bij degenen die aan hoger onderwijs hebben deelgenomen. Omgekeerd wordt ook een ontbrekende interesse gecontinueerd door de keuze van vrienden.

De enthousiasmerende rol van een jongeren netwerk wordt af en toe van buitenaf gebruikt. In 1995 ontwikkelde de Haarlemse Toneelschuur voor de publiekswerving onder jongeren het zogenoemde ambassadeurschap. Rond de veertig jongeren tussen de 15 en 18 jaar kregen gratis toegang bij alle theater- en filmvoorstellingen op voorwaarde dat zij tenminste één leeftijdgenoot (voor speciale voorstellingen minstens vier) meenamen die bereid was een sterk gereduceerde toegangsprijs te betalen. Men was redelijk tevreden over dit experiment. Relatief veel succes hadden de 'ambassadeurs' die op school al populair waren.

Ook het Jongeren Uitbureau in de drie noordelijke provincies heeft scholieren ingeschakeld. Op school verkochten deze 'ambassadeurs' met redelijk succes kaartjes voor theater, films, concerten en festivals. Zulke initiatieven geven aan dat het inschakelen van geïnteresseerde jongeren mogelijkheden biedt om grotere groepen te bereiken.

6.4.3 Schoolse cultuureducatie

Na de basisvorming in het voortgezet onderwijs kiezen leerlingen een bepaalde richting met een bijbehorend eindexamenpakket. Op steeds meer scholen bestaat de mogelijkheid om hier een kunstzinnig vak in op te nemen. Scholieren zijn uiteraard afhankelijk van vakken die een school aanbiedt. Tekenen wordt het meest aangeboden, gevolgd door handenarbeid en op afstand door muziek (tabel 6.7). Examen doen in dans en drama kan slechts op enkele scholen. Dit was althans de situatie vóór de introductie van het vak Culturele en kunstzinnige vorming 1 (CVK1) op een deel van de havo- en vwo-scholen in 1998. Over de consequenties hiervan in de praktijk bestaan nog geen gegevens.

In 1998 boden hogere typen voortgezet onderwijs over het algemeen vaker kunstzinnige examenvakken aan dan de lagere typen (zie tabel 6.7). Op ruim de helft van de vwo-scholen kon tekenen als examenvak gekozen worden, tegen ongeveer eenderde van de vbo-scholen. Het valt daarbij wel op dat het havo meer mogelijkheden biedt dan het vwo. Bij handenarbeid ligt het aanbod op het vwo zelfs onder dat van het vbo (Van Hoorn et al. 1998).

Tabel 6.7 Het aanbod van kunstzinnige examenvakken, naar schooltype (in procenten)

	vbo	mavo	havo	vwo
tekenen	33	43	63	53
handenarbeid	25	28	38	19
muziek	3	7	20	11

Bron: Van Hoorn et al. (1998)

De verdeling in het aanbod wordt weerspiegeld in de deelname aan examens in kunstvakken. Slechts een beperkt aantal leerlingen neemt eraan deel. Tekenen wordt het meest gekozen, gevolgd door handvaardigheid en op grote afstand muziek. In 1995 deed 7% van de vwo-leerlingen, 10% van de havo-leerlingen en 6% van de mavo-leerlingen eindexamen in tekenen. Voor handvaardigheid bedroegen deze aandelen respectievelijk 2%, 4% en 3% en voor muziek 1%, 2% en 1%. Op het vbo nam bij ieder van de drie vakken minder dan 1% van de leerlingen deel aan centrale examens (Inspectie van het Onderwijs 1995).

Buiten het onderwijsprogramma kunnen leerlingen in de bovenbouw eveneens aan culturele activiteiten deelnemen. Onder deze zogenoemde extracurriculaire activiteiten is toneelspelen favoriet, gevolgd door het samenstellen van de schoolkrant en het spelen in een schoolorkest/band. Ook hierbij blijken havo/vwo-scholen actiever dan lbo/mavo-scholen. Havo/vwo-scholen organiseren tevens een breder aanbod aan receptieve activiteiten en per activiteit ligt de gemiddelde deelnamefrequentie opnieuw hoger dan bij vbo/mavo-scholen. In de bovenbouw blijken aldus de verschillen tussen schooltypen in culturele ontplooiingsmogelijkheden nog groter dan in de basisvorming. Dit wordt overigens mede veroorzaakt doordat de bovenbouw van het havo en vwo langer duurt dan die van het vbo en mavo (Van Hoorn et al. 1998). Op havo- en vwo-scholen blijkt vaker een coördinator of commissie kunst-educatie aanwezig dan op vbo- of mavo-scholen (Konings 1997). Bovendien blijkt dat docenten van niet-kunstvakken meer affiniteit met kunst hebben naarmate het niveau van de scholen hoger is, met name op vwo-scholen. Hoe groter het docententeam dat deze activiteiten draagt, hoe beter cultuur in het onderwijs geïntegreerd

raakt.

Op basis van het AVO'95 laat de cultuurparticipatie van leerlingen in de bovenbouw van verschillende typen voortgezet onderwijs zich onderzoeken.¹⁰ In tabel 6.8 is weergegeven in hoeverre leerlingen van verschillende schooltypen in hun vrije tijd kunstzinnige activiteiten beoefenen. Het volgen van kunstprogramma's via de media is er tevens opgenomen.

Tabel 6.8 Het beoefenen van kunstzinnige activiteiten en het volgen van kunstprogramma's via de media, naar onderwijstype, scholieren en studenten van 16 jaar en ouder, 1983 en 1995 (in procenten)

	kunstzinnige activiteit			
	beeldend vak		kunst via de media	
	1995	podiumvak 1995	1983	1995
lbo	24	23	50	42
mavo	41	39	39	45
havo	43	44	51	48
vwo	50	49	52	48
mbo	28	23	48	41
hbo	33	36	60	56
universiteit	28	39	80	76

^a Kunstprogramma's via radio of tv, klassieke muziek via radio, tv, cd of lp.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

De kunstzinnige activiteit van scholieren neemt toe met het niveau van het middelbare onderwijs dat ze volgen. vwo-leerlingen blijken in hun vrije tijd het meest actief. Het vakaanbod in het onderwijs, dat bij havo hoger ligt dan bij vwo (zie tabel 6.7), lijkt dus niet de hoofdoorzaak van de deelnameverschillen tussen leerlingen. Het is vooral de invloed van het ouderlijk milieu die ook doorwerkt in de school- en vakkeuze voor het kind. Uit onderzoek van Nagel et al. (1996) blijkt dat de invloed van het ouderlijk milieu en van de selectie van scholen op de cultuurparticipatie van leerlingen sterker is dan de invloed van de schoolse cultuur-educatie. Leerlingen die een kunstzinnig examenvak kozen, waren voordat zij dit vak kozen bijvoorbeeld al cultureel actiever dan hun schoolgenoten en kwamen vaker uit cultureel actieve gezinnen. Het volgen van een kunstzinnig vak voor het examen heeft overigens nog een bescheiden invloed op de cultuurparticipatie in het latere leven (Nagel et al. 1996: 153).

In tabel 6.9 is het bezoek aan culturele instellingen van 16-25-jarige scholieren en studenten uitgesplitst naar onderwijsniveau. In de enquête is niet apart gevraagd naar het bezoek in schoolverband. De cijfers in tabel 6.9 hebben dus betrekking op het bezoek met en buiten school.

Van de bovenbouw-leerlingen blijken de vwo-leerlingen het meest actief, vooral ten aanzien van museumbezoek. In 1995 bracht 55% van de vwo-leerlingen een bezoek aan een museum. De havo-leerlingen blijven hier ruim bij achter. Uitvoeringen van

traditionele podiumkunsten halen niet de percentages van de musea, die weer wel door het populaire podiumaanbod worden benaderd.

Tabel 6.9 Bezoek aan culturele instellingen, scholieren en studenten van 16 jaar tot 26 jaar, 1983 en 1995 (in procenten)

	musea		traditionele podiumkunst ^a		populair podiumaanbod ^b	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995
lbo	24	20	10	11	27	15
mavo	38	42	18	24	36	34
havo	41	36	41	42	55	38
vwo	44	55	41	46	58	52
mbo	35	22	28	18	50	40
hbo	53	41	43	43	66	54
universiteit	71	55	62	48	67	71

^a Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^b Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

In eerdere SCP-rapporten is melding gemaakt van teruglopende culturele belangstelling onder jongvolwassenen (Knulst en Kraaykamp 1996; De Haan 1997). Deze afgenomen adhesie met traditionele cultuuruitingen onder de huidige jongeren is ook in recente cultuurnota's onderkend (OC&W 1996a; OC&W 1999). In de notitie *Cultuur en school* (OC&W 1996b) wordt een verbetering van het culturele klimaat op scholen bepleit, maar ingrijpender is de introductie van een nieuw vak in het voortgezet onderwijs. Medio 1998 werd het vak Culturele en kunstzinnige vorming 1 (CVK1) een verplicht onderdeel van het curriculum in de bovenbouw van havo en vwo. Naast literatuur, tekenen en muziek behoren nu ook film, architectuur, mode en podiumkunsten tot het lespakket.

Uit tabel 6.9 blijkt dat het bezoek aan musea en aan traditionele podiumkunsten door leerlingen in de bovenbouw van voortgezet onderwijs tussen 1983 en 1995 gemiddeld niet is teruggelopen. Het bezoek van vwo-leerlingen is in die periode zelfs iets opgelopen.

Na de middelbare school gaan sommigen werken, maar een steeds groter deel van de jeugd gaat verder met een beroepsopleiding of academische studie. Uit tabel 6.8 blijkt dat het beoefenen van kunstzinnige activiteiten onder hbo- en universitaire studenten minder voorkomt dan onder havo- en vwo-scholieren. De overgang naar tertiair onderwijs, waarin de cultuurparticipatie meer eigen initiatief vraagt, gaat in het algemeen niet samen met een hoger participatieniveau. Wel blijken universitaire studenten vaker dan vwo-leerlingen kunstprogramma's via de media te volgen (tabel 6.8) en vaker naar populair podiumaanbod te gaan (tabel 6.9).

Voor traditionele podiumkunsten en musea hadden studenten ongeveer evenveel belangstelling als vwo-leerlingen.

Opvallend in de tabellen 6.8 en 6.9 is dat in de periode 1983-1995 onder studenten

de interesse voor kunst en musea gedaald is, terwijl zij wel vaker naar populair podiumaanbod gingen. In hoofdstuk 8 wordt op mogelijke oorzaken van de gedaalde interesse onder jongeren in het algemeen ingegaan.

Afhankelijk van de richting van het gevolgde onderwijs zijn binnen de groep studenten (universiteit en hbo) aanzienlijke verschillen in deelname waar te nemen. Studenten die een opleiding in de letteren, kunst, filosofie of theologie volgen zijn cultureel actiever dan studenten uit andere studierichtingen. Met name studenten die economisch, administratief en commercieel onderwijs of technisch onderwijs volgen doen weinig aan cultuur (zie tabel 6.10).¹¹

Tabel 6.10 Belangstelling voor kunst: hbo- en universitaire studenten die zelf kunstzinnige activiteiten beoefenen, die tenminste eenmaal per maand kunstprogramma's volgen via de media en die tenminste eenmaal per jaar podia bezoeken, 1995 (in procenten)

	kunstzinnige activiteiten			bezoek		
	beeldend vak	podiumvak	kunst via de media ^a	musea	traditionele podiumkunsten ^b	populair podiumaanbod ^c
onderwijssector*	45	56	50	47	53	61
letteren, kunst, filosofie en theologie*	66	47	86	79	55	75
wiskunde, natuurwetenschappen, techniek, transport en verkeer	34	33	67	38	36	66
medische en paramedische sector	32	45	70	52	57	70
economische, administratieve en commerciële sector	19	29	52	41	36	60
juridische en bestuurlijke sector*	27	46	81	60	27	58
sociaal-culturele sector	32	45	65	65	65	51

^a Kunstprogramma's via radio of tv, klassieke muziek via radio, tv, cd of lp.

^b Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^c Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

* Percentages gebaseerd op minder dan 25 respondenten.

Bron: SCP (AVO'95)

6.4.4 De invloed van belangrijke levensgebeurtenissen op 16-25-jarigen

In de adolescentie vinden tal van gebeurtenissen plaats die de condities van cultuurdeelname beïnvloeden. Deze veranderingen kunnen de werking van de door culturele competentie ingegeven belangstelling doorkruisen of versterken. Verschillen in cultuurdeelname die in de jeugd zijn ontstaan kunnen erdoor vergroot of verkleind worden. Hierna wordt ingezet op de invloed van enige stappen op weg naar volwassenheid: het verlaten van het ouderlijk huis, de overstap naar vervolgstudie dan wel betaald werk, en het gaan samenwonen.

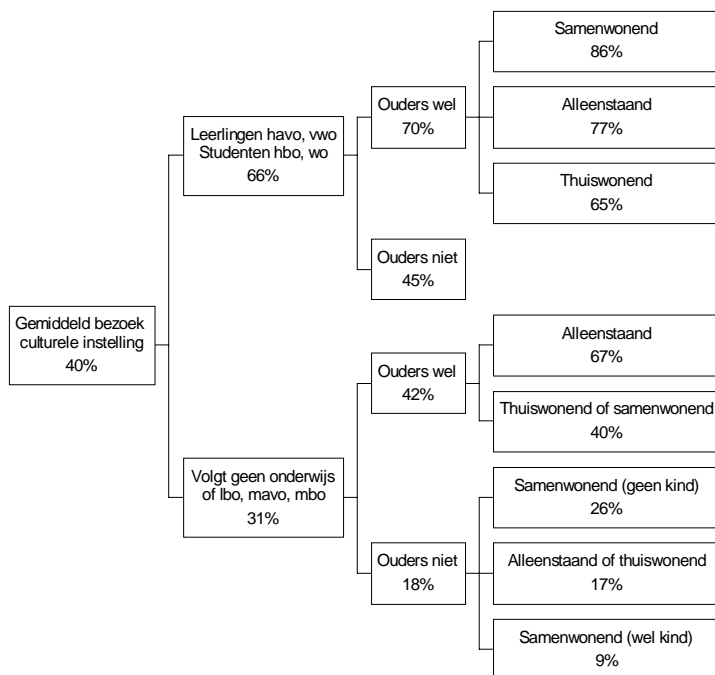
Bij het verlaten van het ouderlijk huis kan men alleen gaan wonen of samen met een (vaste) partner. Bij jonge alleenstaanden blijkt het culturele gehalte van de vriendenkring van bijzonder belang voor de eigen culturele activiteit. Voor samenwonenden is vanzelfsprekend de culturele interesse van de partner van invloed,

meer nog dan die van de vrienden bij alleenstaanden (Maas 1991).

Voor velen volgt na de onderwijsperiode de intrede op de arbeidsmarkt. De posities op de arbeidsmarkt brengen verplichtingen met zich mee, evenals veranderingen in tijdsdruk en in inkomen. In eerder onderzoek is gebleken dat de hoeveelheid verplichtingen en de daaraan gekoppelde gebondenheid van invloed is op culturele activiteiten (Knulst en Kraaykamp 1996).

Figuur 6.4 biedt informatie over de invloed van de diverse situaties op het bezoek aan culturele instellingen in vergelijking met de invloed van de ouders. Gegevens over de cultuurparticipatie van de ouders zijn in verband gebracht met gegevens over de woonsituatie en de hoofdbezigheid van de jongeren. De figuur is gebaseerd op resultaten van een geautomatiseerde zoekprocedure naar optimale groepsindelingen, *chi² automatic interaction detection* (Chaid in het SPSS-pakket Answertree).¹² In figuur 6.4 zijn alleen groepen die significant van elkaar verschillen weergegeven.

Figuur 6.4 Bezoek aan culturele instelling (toneel, klassieke muziek, ballet, cabaret, musea), naar hoofdbezigheid, bezoek van de ouders en woonsituatie, bevolking van 16 tot 26 jaar, 1995 (in procenten van de deelgroepen; chaid, opdelingen bij p (likelihood ratio χ^2) <0,05)

Bron: SCP (AVO '95)

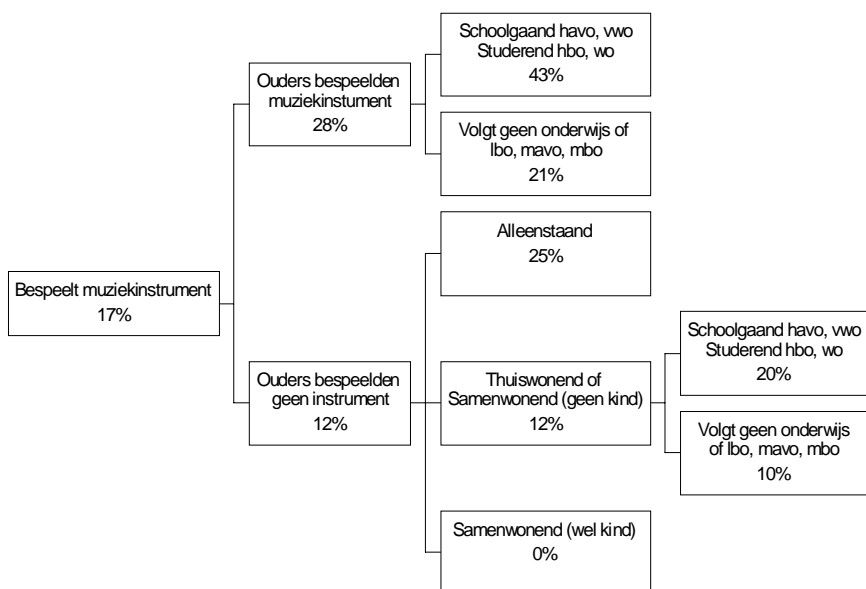
Combinaties van kenmerken leiden tot grote verschillen in participatie. Van de uitwonende studenten met cultureel actieve ouders bezoekt het overgrote deel ten-

minste één keer per jaar een culturele instelling. Van de niet onderwijs volgende en de scholieren tot mbo-niveau zonder cultureel actieve ouders en die al een gezin met kind hebben, komt slechts 9% er weleens. De grootste participatieverschillen in de levensfase tussen 16 en 26 jaar hangen samen met het wel of niet volgen van hoger onderwijs en vervolgens met de deelname van de ouders. Zelfstandig wonen stimuleert over het algemeen het bezoek. Jongeren in de meest gunstige situatie (studerend en actieve ouders) zijn zelf het meest actief als zij niet meer thuiswonen, samenwonende jongeren nog iets meer dan alleenstaande. Het voorbeeld van de ouders werkt kennelijk het beste uit de verte.

Ook onder relatief ongunstige omstandigheden blijkt samenwonen een stimulans zolang men geen kinderen heeft. Onder jongeren die geen onderwijs volgen of dit op een laag niveau doen en die het zonder een voorbeeld van de ouders moeten stellen, gaan samenwonenden vaker naar een culturele instelling dan alleenstaanden en thuiswonenden. De aanwezigheid van kinderen bindt de ouders echter aan huis (zie verder § 6.5). Bij de schoolgaande jongeren met actieve ouders is geen onderscheid tussen samenwonenden en thuiswonenden. Met die achtergrond zijn het juist de alleenstaanden die het vaakst gaan.

In figuur 6.5 is eveneens aan de hand van een *Chaid*-analyse nagegaan welke factoren de muzikale activiteit in de levensfase tussen 16 en 26 jaar beïnvloeden. De aandacht is daarbij opnieuw geconcentreerd op de culturele activiteit van de ouders, de hoofdbezigheid en de woonsituatie. Over de ouders is gevraagd of zij in de jeugd jaren van de ondervraagden een muziekinstrument bespeelden.

Figuur 6.5 Bespelen van een muziekinstrument, naar muzikale activiteit van de ouders, hoofdbezigheid en woonsituatie, bevolking van 16 tot 26 jaar, 1995 (in procenten van de deelgroepen; chaid, opdelingen bij p (likelihood ratio χ^2) <0,05)

Bron: SCP (AVO '95)

Hier komt de activiteit van de ouders als belangrijkste invloed naar voren. Onder kinderen van muziek makende ouders heeft vervolgens onderwijsdeelname de meeste invloed. De muzikale activiteit van kinderen die het zonder actieve ouders moeten stellen, wordt het meest door de woonsituatie beïnvloed. Alleenwonend bespelen zij vaker een instrument dan als zij thuis of samen wonen. Onder personen die nog geen 26 jaar zijn en die al jonge kinderen hebben, wordt geen muzikale activiteit waargenomen.

Bezit en gebruik van het CJP

Jongeren in het bezit van een Cultureel Jongeren Paspoort (CJP) krijgen korting op de entreprijs van culturele instellingen. Het CJP is bedoeld voor jongeren tot 26 jaar. Uit de gegevens blijkt dat in 1995 8% van de 16-25-jarigen een CJP had. De aanschaf van een CJP wordt in belangrijke mate door opvoeding en onderwijs beïnvloed (De Haan 1997). Scholieren, studenten en kinderen van cultureel actieve ouders hebben dus vaker een CJP dan niet-studerenden of jongeren van wie de ouders niet aan cultuur participeerden. In tabel 6.11 is het gebruik van een CJP belicht.

Tabel 6.11 Bezoek aan culturele instellingen onder bezitters en niet-bezitters van het Cultureel Jongeren Paspoort (CJP), 16-25-jarigen, 1995 (in procenten, bezoekfrequentie en verhoudingsgetallen)

	bezoekpercentage		bezoekfrequentie van bezoekers		verhouding bezoek tussen CJP-bezitters en niet-bezitters
	geen CJP	wel CJP	geen CJP	wel CJP	
toneel	19	49	1,9	2,5	3,3
beroepstoneel	9	35	1,9	2,3	4,7
klassieke muziek, opera, operette	7	21	2,4	2,5	3,0
ballet	2	11	2,6	1,5	4,3
cabaret	9	31	1,8	2,0	3,9
populaire muziek	38	55	2,5	2,2	1,3
museum	23	60	2,1	2,8	3,4
galerie	12	33	2,5	2,0	2,2

Bron: SCP (AVO'95)

Onder CJP-bezitters ligt de fractie die culturele instellingen bezoekt hoger dan onder de niet-bezitters. Binnen de groep bezoekers heeft het CJP-bezit vervolgens een geringe invloed op het aantal bezoeken dat men in een jaar brengt. Binnen de bezoekersgroep gingen niet-bezitters zelfs vaker naar balletvoorstellingen en naar galeries dan bezitters. In de meest rechtse kolom van tabel 6.11 is het verhoudingsgetal onder de bezoekers weergegeven. In dit cijfer is informatie over zowel het bezoekpercentage als de bezoekfrequentie van de bezoekers verwerkt. In 1995 brachten CJP-houders ruim drie keer zo vaak een bezoek aan toneelvoorstellingen als niet-CJP-houders. Vooral bij het bezoek aan balletvoorstellingen en beroepstoneel is een CJP van invloed. Wellicht speelt de reductie op de hoge toegangsprijs hier een rol. Bij popconcerten stromen de jongeren echter toe zonder enige korting. Wellicht zijn het degenen die toch al tot de potentiële belangstellenden behoren die van de gereduceerde prijzen gebruikmaken.

6.5 Deelname onder 26-49-jarigen

De culturele competentie verworven tijdens opvoeding en opleiding vormt een belangrijke basis voor de belangstelling op volwassen leeftijd. Verwacht zou mogen worden dat wie jong begonnen is daarmee op latere leeftijd doorgaat. In paragraaf 6.2 werd echter al duidelijk dat de deelname bij het ouder worden niet automatisch toeneemt. Kennelijk zijn er nog andere factoren - of beter: tegenkrachten - in het spel.

Bij het ouder worden schuift men op naar andere fasen in de gezinscyclus, die meer of minder verplichtingen met zich meebrengen (SCP 1996). Veel personen tussen de 26 en 50 jaar moeten bijvoorbeeld betaalde arbeid met zorgtaken combineren. In deze paragraaf zal nagegaan worden in hoeverre gezinssituatie en hoofdbezigheid (naast scholing en het ouderlijk voorbeeld) van invloed zijn op de culturele activiteit. Allereerst zal ingegaan worden op de invloed van de sociale omgeving op de deelname.

Ongeveer de helft van de 26-49-jarigen bezoekt musea en podia meestal samen met hun partner (De Haan 1998). Geen wonder dat de cultuurparticipatie van partners

veel op elkaar lijkt. Dat komt omdat partners elkaar, net als vrienden, op overeenkomstige interesses selecteren. De overeenkomst in culturele interesses van partners kan voor 25% toegeschreven worden aan een gemeenschappelijke sociaalculturele achtergrond (die van invloed is op de cultuurparticipatie). Partners hebben ook te maken met dezelfde mogelijkheden en beperkingen zoals huishoudensinkomen, woonplaats en gebondenheid vanwege kinderen. Deze gedeelde restricties verklaren nog eens 8% van het verband tussen de cultuurparticipatie van partners (De Haan en Uunk 1999). En ten derde beïnvloeden partners elkaar.

Wat de mogelijke gebondenheid vanwege kinderen betreft, lenen sommige culturele instellingen zich beter voor een familiebezoek dan andere. Musea blijken beter geschikt voor familie-uitstapjes dan theater en muziekuitvoeringen (Knulst 1989).¹³ In tabel 6.12 zijn echtparen met kinderen vergeleken met paren zonder kinderen en met alleenstaanden in dezelfde levensfase. De ouders zijn nader onderscheiden naar de leeftijd van hun jongste kind.

Tabel 6.12 Bezoek aan culturele instellingen in twaalf maanden voorafgaande aan de enquête, naar gezinssituatie, 26-49-jarigen, 1983 en 1995 (in procenten)

	musea		traditionele podiumkunst ^a		populaire podiumaanbod ^b	
	1983	1995	1983	1995	1983	1995
alleenstaande	58	51	54	46	53	59
paar zonder kinderen ≤ 18 jaar	34	34	36	36	36	42
gezin, jongste kind ≤ 6 jaar	28	25	25	26	17	25
gezin, jongste kind 7-12 jaar	36	33	27	31	19	26
gezin, jongste kind 13-18 jaar	25	33	29	32	20	30

^a Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^b Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

Uit de gegevens in tabel 6.12 blijkt dat alleenstaanden vaker culturele evenementen bezoeken dan personen die in gezinsverband samenwonen. Bij de aanwezigheid van een partner lijkt de behoefte kleiner te zijn. De aanwezigheid van kinderen, vooral onder de zes jaar, vormt een beletsel. Als het jongste kind ouder is dan zes jaar liggen de participatiecijfers bij musea en traditionele podiumkunsten al weer hoger. Uit tabel 6.12 blijkt overigens niet dat musea onder ouders met kinderen populairder zijn dan podia.

Strikt genomen kan uit de AVO-gegevens niet afgeleid worden of de gezinsleden samen op pad gaan. In een recent landelijk onderzoek getiteld Tijdverdeling onder partners 1998 (TOP'98) is apart gevraagd naar het gezelschap waarin culturele manifestaties bezocht worden.¹⁴ De vraag had betrekking op het meest recente bezoek. Er konden meerdere antwoorden gegeven worden, waardoor de kolomtotalen in tabel 6.13 groter zijn dan 100.

Tabel 6.13 Gezelschap waarin men culturele instellingen bezoekt, 26-49-jarigen in meerpersoonshuishoudens, 1998 (in procenten)

	toneel	cabaret	klassieke muziek	populaire muziek	ballet	museum	galerie
partner	71	84	73	65	69	81	69
kind(eren)	30	10	17	19	47	59	24
ouders, zussen, broers, tantes, e.d.	16	9	14	8	7	10	6
vriend(en), kennis(sen)	18	28	15	41	16	13	12
club, vereniging	1	0	6	1	4	2	0
alleen	2	1	5	1	2	3	15

Bron: SCP (TOP'98)

In de levensfase tussen de 26 en 50 jaar zijn culturele uitstapjes vooral een gezins-aangelegenheid. Men gaat meestal met de partner en regelmatig ook met kinderen uit. Kinderen worden vaak meegenomen naar musea en naar balletuitvoeringen, maar relatief weinig naar cabaret en klassieke en populaire muziek. Na huisgenoten uit het gezin worden vrienden en kennissen het meest genoemd. Vooral bij het populaire podiumaanbod - cabaret en popmuziek - worden vrienden vaak als gezelschap gekozen.

Gezinsomstandigheden en amateurkunst

In tabel 6.14 zijn opnieuw echtparen met kinderen in verschillende leeftijdsklassen vergeleken met paren zonder kinderen en met alleenstaanden in dezelfde levensfase. Ook bij het beoefenen van kunstvakken blijken alleenstaanden actiever dan personen met een (vaste) partner. Onder de samenwonenden maakt het verder nauwelijks verschil of er kinderen zijn.

Tabel 6.14 Het beoefenen van kunstzinnige activiteiten en het volgen van kunstprogramma's via de media, naar gezinssituatie, 26-49-jarigen, 1983 en 1995 (in procenten)

	kunstzinnige activiteit			
	beeldend vak		podiumvak	
	1995	1995	1983	1995
alleenstaande	23	27	80	82
paar zonder kinderen ≤ 18 jaar	12	18	67	71
gezin, jongste kind ≤ 6 jaar	12	20	62	65
gezin, jongste kind 7-12 jaar	14	18	65	71
gezin, jongste kind 13-18 jaar	12	16	61	71

^a Kunstprogramma's via radio of tv, klassieke muziek via radio, tv, cd of lp.

Bron: SCP (AVO'83 en '95)

Het beoefenen van kunstzinnige activiteiten, met name musiceren en zang, gebeurt regelmatig in samenspel. Tabel 6.15 wijst nog eens uit dat vooral de beeldende vakken solowerk zijn. Toch is ook hier nog een meerderheid (58%) die samen met anderen actief zegt te zijn.

Tabel 6.15 Gezelschap waarin men kunstzinnige activiteiten beoefent, 26-49-jarigen in meerpersoonshuishoudens, 1998 (in procenten)

	tekenen, schilderen, grafisch werk	beeldhouwen, boetseren, pottenbakken, sieraden maken	zingen	toneel, mime, volksdans, ballet
partner	7	6	20	15
kind(eren)	35	39	28	10
ouders, zussen, broers, tantes, e.d.	2	1	3	4
vriend(en), kennis(sen)	9	21	12	15
(dag)opleiding	3	3	2	4
club, vereniging	6	8	25	42
alleen	42	22	9	10

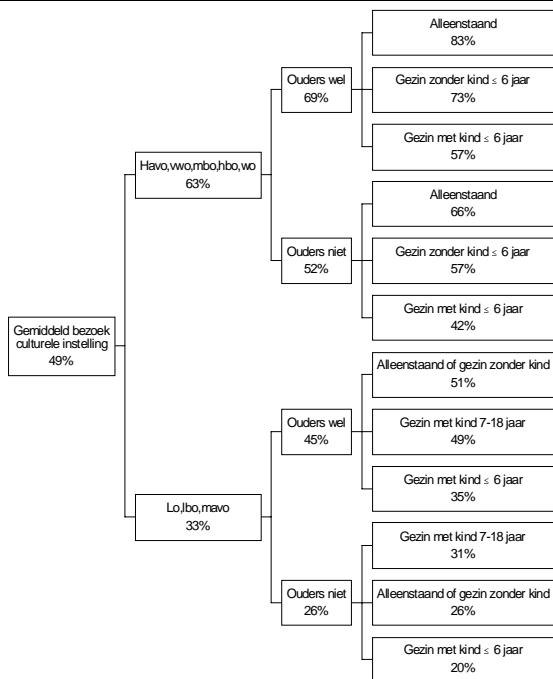
Bron: SCP (TOP'98)

Vergeleken met het bezoek aan culturele instellingen valt op dat 26-49-jarigen bij zowel solowerk (beeldende vakken) als vakken die zich voor samenspel lenen (zang, muziek en theater) relatief weinig met de partner samen doen. Bij de beeldende vakken zegt men veel vaker met de kinderen bezig te zijn, vooral de moeder. Zoals eerder in hoofdstuk 3 al bleek worden podiumvakken vaker dan beeldende vakken in club- of verenigingsverband beoefend. Daar, maar ook in andere clubjes of ensembles, is gelegenheid om gelijkgestemden te ontmoeten. Volgens tabel 6.15 zijn dit ook dikwijls vrienden.

Behalve gezinsomstandigheden kan ook de werkring veel drukte meebrengen. In de fase tussen 26 en 50 jaar vallen drukte in gezins- en werkcycli vaak samen. In figuur 6.6 is de invloed van gezinssituatie en hoofdbezigheid nader belicht.

De analyses zijn uitgevoerd met *Chaid* (zie § 6.4.4). In figuur 6.6 zijn alleen groepen die significant van elkaar verschillen weergegeven.

Figuur 6.6 Bezoek aan culturele instelling (toneel, klassieke muziek, ballet, cabaret, musea), naar opleidingsniveau, bezoek van de ouders, hoofdbezigheid en woonsituatie, bevolking van 26 tot 50 jaar, 1995 (in procenten van de deelgroepen; chaid, opdelingen bij p (likelikhoud ratio χ^2) $< 0,05$).

Bron: SCP (AVO '95)

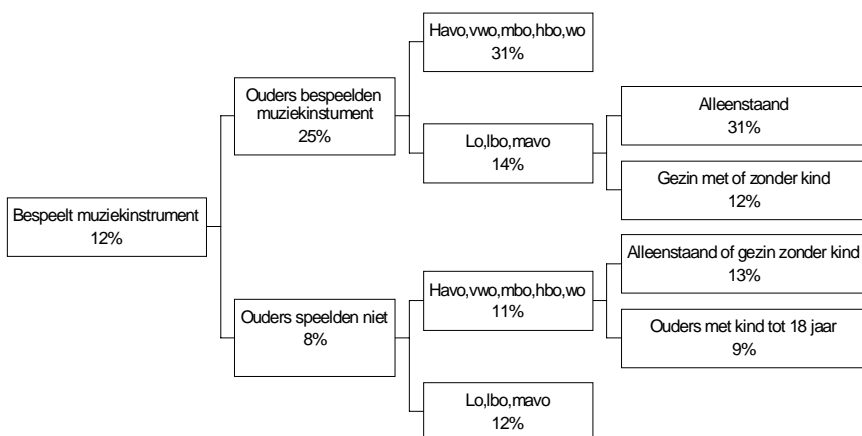
De grootste contrasten worden nu gevonden tussen enerzijds hoogopgeleide alleenstaanden, die 'het' van huis uit meekregen en anderzijds laagopgeleide ouders zonder culturele bagage van huis uit met kinderen onder de 6 jaar.

Men zal zich afvragen hoe het nu zit met de invloed van de hoofdbezigheid. Deze hangt echter niet samen met significante verschillen in het bezoek. Als gecontroleerd is voor andere invloeden maakt het weinig verschil of men nu werkt, werkloos is of het huishouden doet.

Een overeenkomstig beeld komt naar voren bij het bespelen van een muziekinstrument (figuur 6.7).¹⁵ Ouders en school zijn weer verantwoordelijk voor de grootste verschillen en de gezinssituatie hangt ook significant met verschillen in muzikale activiteit samen.

Bron: SCP (AVO '95)

Figuur 6.6 Bespeelen van een muziekinstrument, naar muzikale activiteit van de ouders, opleidingsniveau, hoofdbezigheid en woonsituatie, bevolking van 26 tot 50 jaar, 1995 (in procenten van de deelgroepen; chaid, opdelingen bij p (likelihood ratio χ^2) < 0,05)

6.6 Deelname onder 50-64-jarigen

Tussen de 50 en 65 jaar wordt het leven voor velen rustiger. Het werken voor de kost neemt af door VUT-, werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsregelingen en eventuele kinderen hebben dan meestal het ouderlijk huis verlaten. Ongeveer driekwart van de 50-64-jarigen woont (getrouwd) samen met een vaste partner en zonder thuiswonende kinderen onder de 18 jaar. In deze levensfase woont 14% als alleenstaande. Voor ouders neemt in dit 'lege-neststadium' de omvang van de vrije tijd toe (SCP 1996). In nog sterkere mate is men op de partner aangewezen. Schouwburg en concertzaal worden vooral in elkaars gezelschap bezocht (De Haan 1998).

Lichamelijke beperkingen

Ondanks een over het algemeen toegenomen vrije tijd en de afwezigheid van jonge kinderen ligt het aantal kunstzinnige actieven lager dan onder jongere groepen (zie figuur 6.1). Mogelijke oorzaak van deze lagere deelname is de aanwezigheid van lichamelijke beperkingen.¹⁶ In de levensfase tussen de 50 en 65 jaar ervaart 30% van de thuiswonende personen enige hinder van beperkingen.¹⁷ Slechts 4% ondervindt ernstige beperkingen. Dit betekent dat men die activiteiten niet of alleen met hulp of hulpmiddelen kan uitvoeren.¹⁸ De relatie tussen lichamelijke beperkingen

en de mate van cultuurparticipatie is hierna belicht (zie tabel 6.16).¹⁹

Tabel 6.16 Belangstelling voor kunst: personen die zelf kunstzinnige activiteiten beoefenen, die tenminste eenmaal per maand kunstprogramma's volgen via de media en dat tenminste eenmaal per jaar podia bezoeken, naar mate van beperkingen, 50-64-jarigen, 1995 (in procenten)

	kunstzinnige activiteiten		kunst via de media ^a	bezoek		
	beeldend vak	podiumvak		musea	traditionele podiumkunsten ^b	populair podiumaanbod ^c
niet beperkt	9	17	74	36	37	20
licht beperkt	13	20	70	32	39	19
matig beperkt	12	12	68	23	29	15
sterk beperkt	13	14	68	16	21	20

^a Kunstprogramma's via radio of tv, klassieke muziek via radio, tv, cd of lp.

^a Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^b Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

Bron: SCP (AVO'95)

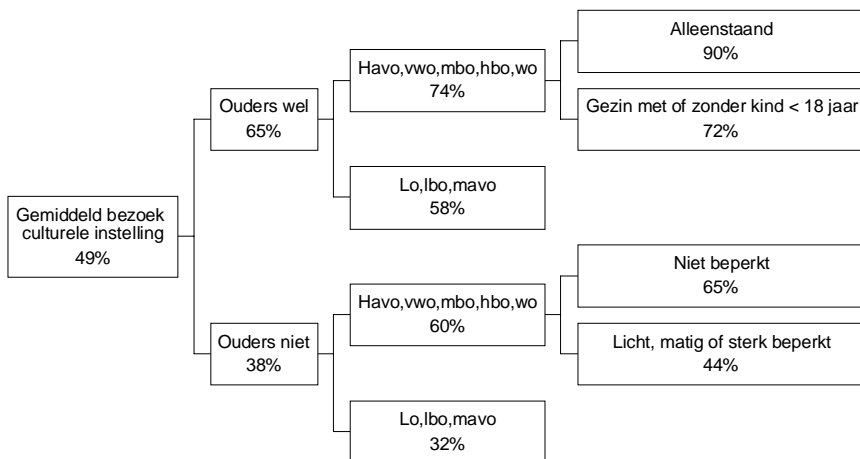
Uit de tabel blijkt dat 50-64-jarigen bij het beoefenen van kunstzinnige activiteiten niet of nauwelijks hinder ondervinden van lichamelijk beperkingen. Dat personen met matige of sterke beperkingen iets minder vaak dan anderen aan podiumvakken doen, hangt voornamelijk samen met de hinder die zij ondervinden bij het lopen. Bij het volgen van kunstprogramma's via de media en het beluisteren van klassieke muziek via radio, televisie, cd of lp zijn er nauwelijks verschillen tussen de mensen die wel en die geen beperkingen ervaren. Voorzover er verschillen zijn, hangen deze meer samen met het loopvermogen dan met zintuiglijke vermogens (kijken en luisteren).

Als men voor kunst de deur uit moet, zoals voor musea en podia, dan zorgen lichamelijke beperkingen wel voor problemen. Het is echter opmerkelijk dat ernstige lichamelijke beperkingen geen beletsel vormen voor de gang naar populair podiumaanbod. Problemen met het lopen komen bij het bezoek aan musea en podia naar voren als de sterkste beperking.

Figuur 6.8 toont opnieuw resultaten van een *Chaid*-analyse, waarin de invloed van lichamelijke beperkingen is vergeleken met die van al dan niet actieve ouders, het bereikte opleidingsniveau, de woonsituatie en de hoofdbezigheid. De invloeden van de socialiserende instanties blijken ook in deze levensfase dominant te zijn. Lichamelijke beperkingen spelen alleen een rol van betekenis bij de groep met hogere opleiding waarvan de ouders niet actief waren. Vrij van lichamelijke klachten participeert men veel vaker dan met last van gebreken, zelfs al zijn deze licht. Verder blijkt uit figuur 6.8 dat alleenstaanden met culturele bagage ook in deze levensfase relatief vaak onder de bezoekers worden aangetroffen.²⁰ Ook nu hangt de hoofdbezigheid niet samen met significante verschillen in het bezoek.

Bron: SCP (AVO'95)

Figuur 6.8 Bezoek aan culturele instelling (toneel, klassieke muziek, ballet, cabaret, musea), naar opleidingsniveau, bezoek van de ouders, hoofdbezigheid, woonsituatie en mate van beperkingen, bevolking van 50 tot 64 jaar, 1995 (in procenten van de deelgroepen; chaid, opdelingen bij p (likelihood ratio χ^2) $< 0,05$).

6.7 Deelname van 65-plussers

Na de pensionering (65-plus) komt men nog ruimer in de vrije tijd te zitten. In deze levensfase nemen vrienden weer een belangrijkere plaats in. Mogelijk vormt het overlijden van de partner hiervoor de aanleiding. Boven de 65 jaar worden podia vaker dan voorheen met vrienden bezocht. Ook gaat men iets vaker alleen.

De ongemakken van de leeftijd nemen toe. Ouderen ondervinden natuurlijk het meest last van lichamelijke beperkingen. Van de 65-75-jarigen is overigens nog de helft zonder klachten, boven de 75 jaar nog slechts 23%. Meer dan de helft van deze oudste-leeftijdsklasse ondervindt matige of ernstige lichamelijke beperkingen. Over het algemeen ondervinden 65-plussers het vaakst beperkingen in de uitvoering van huishoudelijke taken, in het lopen en in het zitten en staan. In het navolgende wordt ingegaan op de invloed van lichamelijke beperkingen op de cultuurparticipatie.²¹

De 65-plussers hebben bij het beoefenen van kunstzinnige activiteiten minder last van lichamelijke beperkingen dan bij het bezoek aan culturele instellingen (tabel 6.17). Naar zich laat raden worden beeldende vakken minder beoefend als men beperkingen in het gebruik van arm en hand ondervindt. Vooral sterke beperkingen werken fors door in de deelname aan culturele activiteiten. Bij de receptieve participatie gaan diverse motorische beperkingen en gezichtsproblemen

samen met een lager bezoek.

Tabel 6.17 Belangstelling voor kunst: personen die zelf kunstzinnige activiteiten beoefenen, die tenminste eenmaal per maand kunstprogramma's volgen via de media en die tenminste eenmaal per jaar podia bezoeken, naar mate van beperkingen, bevolking van 65 jaar en ouder, 1995 (in procenten)

	kunstzinnige activiteiten		kunst via de media ^a	bezoek		
	beeldend vak	podiumvak		musea	traditionele podiumkunsten ^b	populair podiumaanbod ^c
niet beperkt	7	15	67	28	28	12
licht beperkt	9	19	73	32	32	10
matig beperkt	7	10	69	18	19	7
sterk beperkt	4	10	51	7	11	2

^a Kunstprogramma's via radio of tv, klassieke muziek via radio, tv, cd of lp.

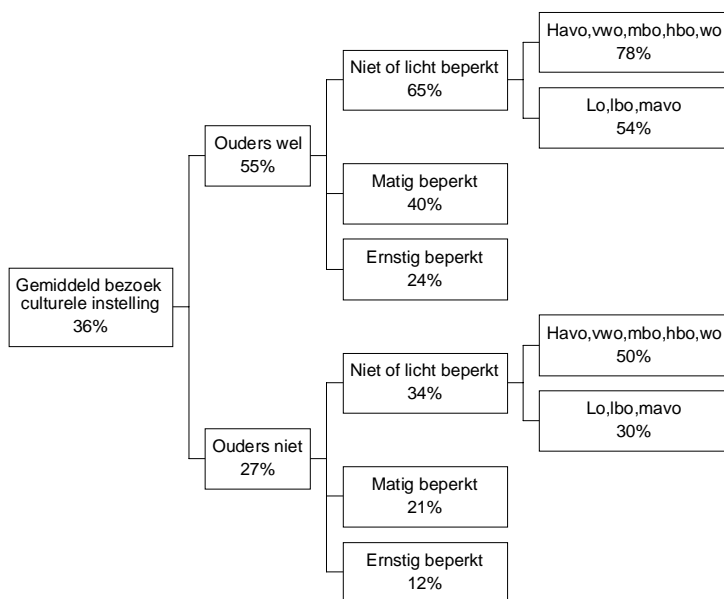
^a Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^b Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

Bron: SCP (AVO'95)

Uit de *Chaid*-analyse blijkt hoe groot de invloed van de lichamelijke beperkingen op het bezoek aan culturele instellingen in de fase boven de 65 jaar is, nu zelfs groter dan die van het opleidingsniveau (zie figuur 6.9). Lichte beperkingen hebben nog geen aantoonbaar effect, maar in het algemeen daalt de participatie naarmate de ernst van de gebreken toeneemt. Onder de groep die zich in sterke mate beperkt voelt ligt de deelname liefst 60% lager dan onder personen zonder beperkingen.

Figuur 6.9 Bezoek aan culturele instelling (toneel, klassieke muziek, ballet, cabaret, musea), naar opleidingsniveau, bezoek van de ouders, woonsituatie en mate van beperkingen, bevolking van 65 jaar en ouder, 1995 (in procenten van de deelgroepen; chaid, opdelingen bij p (likelhood ratio χ^2) <0,05).

6.8 Samenvatting en conclusies

De sociale omgeving en het opleidingsniveau zijn gedurende het hele leven van invloed op de kunstparticipatie. Voor de sociale omgeving geldt dat naarmate meer personen cultureel actief zijn, de kans op deelname groter is. Dit begint al in de jeugdijaren. Kinderen van actieve ouders behoren relatief vaak tot de deelnemers, dit geldt in het bijzonder voor kinderen waarvan beide ouders een cultureel voorbeeld geven (§ 6.3.1). Pubers staan over het algemeen bekend om hun afkerige houding van traditionele kunsten. Hier zijn echter uitzonderingen en enthousiaste jongeren blijken als 'ambassadeur' in staat hun leeftijdgenoten tot kunstbezoek te bewegen (§ 6.4.2). Ook op latere leeftijd vindt bezoek aan culturele instellingen en het beoefenen van kunstvakken vaak in gezelschap plaats, met name van de partner, kinderen en vrienden. Het aangaan en onderhouden van relaties met cultureel geïnteresseerden wordt in belangrijke mate beïnvloed door eerdere levenservaringen. Ook de culturele ervaringen spelen hierbij een rol. Degenen die hun volwassen levensloop met weinig culturele competentie starten, zullen in de regel een partner en vrienden treffen die evenmin cultureel onderlegd zijn. Evenzo treffen cultureel geïnteresseerden elkaar (zie ook De Haan 1998; De Haan en Uunk 1999). Deze selectieve associatie beïnvloedt de cultuurparticipatie. Vroeg ontstane verschillen in de cultuurdeelname worden erdoor vergroot.

De invloed van het onderwijs neemt een aanvang tijdens de schooljaren en blijft daarna doorwerken. Hogere vormen van middelbaar onderwijs vormen een cultureel actievere omgeving dan lagere: het aantal lessen in kunstvakken is hoger en er wordt vaker eindexamen in gedaan. Bovendien organiseren havo- en vwo-scholen zowel binnen als buiten het curriculum relatief vaak culturele activiteiten. Het bereikte opleidingsniveau en het milieu waarin men opgroeit staan niet los van elkaar. Kinderen die al vroeg in de culturele wereld werden geïntroduceerd door cultureel actieve ouders, bereiken gemiddeld een relatief hoog opleidingsniveau. De ervaringen in het ouderlijk milieu werken door in de school- en vakkeuze. Bovendien selecteert het onderwijs jongeren op basis van hun intellectuele vaardigheden en deze hangen eveneens samen met het gemak waarmee scholieren met culturele informatie overweg kunnen. De invloed van het ouderlijk milieu en van de selectie van scholen op de cultuurdeelname van leerlingen is over het algemeen sterker dan de inhoud van de schoolse cultuureducatie. Ook deelnemers aan een kunstzinnig examenvak waren al cultureel actiever dan hun schoolgenoten en kwamen relatief vaak uit gezinnen waar culturele activiteiten ondernomen werden voordat zij dit vak kozen (Nagel et al. 1996).

Er is reden om uitgebreider stil te staan bij het relatieve gewicht van de twee belangrijkste socialiserende instituties (ouders en school). Onder onderzoekers lopen de meningen hierover uiteen. Sommigen benadrukken de betekenis van culturele vorming in het onderwijs (Knulst 1989; Roe 1994), terwijl anderen een centrale rol toekennen aan cultuuroverdracht in gezinsverband (Ganzeboom en De Graaf 1991; Nagel et al. 1996; Van Eijck 1996). Onderzoekers die de sterkste invloed toeken-

nen aan het ouderlijk milieu hebben de laatste tijd regelmatig gebruikgemaakt van een nieuwe onderzoeksmethode. Zij ondervroegen steeds tenminste twee personen die in hetzelfde gezin waren opgegroeid. Deze personen (*siblings*) hebben hun opvoeding en dus hun culturele socialisatie door ouders gemeen, maar kunnen verschillen in de onderwijskeuze. Deze opzet is beter toegesneden op het bepalen van het relatieve gewicht van ouderlijk milieu of onderwijs dan de meer gebruikelijke onderzoeksopzet waarbij gegevens worden verzameld van één gezinslid. *Sibling*-modellen laten zien dat de invloed van het ouderlijk milieu op culturele participatie in feite nog groter is dan men op basis van de gewone gegevens al zou veronderstellen. Na vergelijking van de resultaten van beide soorten onderzoek concludeert Ganzeboom (1992: 43) dat het ouderlijk milieu gezien moet worden als de belangrijkste generator van culturele belangstelling.

Tijdens de volwassen levensloop blijkt de invloed van de eigen opleiding en die van de cultuurparticipatie van de ouders (tijdens de jeugdijaren van de respondenten) belangrijker dan die van uiteenlopende levensgebeurtenissen (zoals partnerkeuze, gezinsvorming, lichamelijke veroudering). In dit hoofdstuk is per levensfase de vraag gesteld hoe de invloed van de vroege socialisatie zich verhoudt tot die van levensgebeurtenissen in die fase.

Tijdens de adolescentie biedt de voortzetting van de onderwijsdeelname een stimulans voor de cultuurparticipatie. Studenten die zelfstandig gaan wonen, tonen zich daarbij actiever dan thuiswonenden.

De geboorte van kinderen is een levensgebeurtenis die de uithuizige cultuurparticipatie in de volwassen levensloop merkbaar beïnvloedt. Vooral jonge kinderen (tot 6 jaar) zijn een inperking van de bewegingsvrijheid. Met name de uithuizige cultuurparticipatie loopt hierdoor terug. Zijn de kinderen iets ouder, dan worden zij juist relatief vaak meegenomen. Als de kinderen oud genoeg zijn om zelfstandig hun vrije tijd in te vullen, krijgen de ouders weer meer ruimte om er met hun tweeën op uit te trekken.

Met het ouder worden neemt de invloed van lichamelijke beperkingen toe. Vooral na het vijftienvijftigste levensjaar speelt dit een belangrijke rol. Steeds meer mensen ervaren dan lichamelijke hindernissen die hun (culturele) uitgaan beperkingen oplegt. Na het vijftienvijftigste jaar neemt de uithuizige culturele activiteit dan ook af. Deze daling kan echter niet geheel op het conto van lichamelijke beperkingen geschreven worden.

Noten

- 1 Deze kunnen bijvoorbeeld verkregen worden door personen retrospectief te ondervragen (zie o.a.
2 Nagel en Ganzeboom 1996).
3 Volgens Ganzeboom (1992:39) zijn 'late roepingen' zeldzaam en niet erg bestendig.
In dit hoofdstuk zullen regelmatig gegevens over 1983 en 1995 gepresenteerd worden. De
vergelijkbaarheid van AVO'95-gegevens over het beoefenen van kunstvakken met die uit eerdere
AVO's is echter problematisch (zie hoofdstuk 2). Voor deze participatievorm blijft een
vergelijking met eerdere meetmomenten achterwege.
Alleen het AVO'95 bevat informatie over het culturele klimaat in het ouderlijk huis. Deze invloed
vormt een belangrijk onderwerp van dit hoofdstuk. Daarom is er hier voor gekozen om de
AVO'95 gegevens te gebruiken en niet die van AVO'91 die wel goed vergelijkbaar zijn met die
van het AVO'83.
- 4 De verschillen in de deelnamepercentages per categorie tussen 1983 en 1995 zijn groter dan het
verschil bij de totale groep als gevolg van verschuivingen in de omvang van die categorieën. Het
aandeel kinderen van wie beide ouders actief zijn is gedaald van 21% in 1983 naar 15% in 1995.
In de categorie met niet-actieve ouders zijn juist meer ouders gekomen. Hierdoor ligt de
verandering in de deelname onder de gehele groep 6-15-jarigen lager dan op basis van de stijging
van het percentage per categorie verwacht had mogen worden.
- 5 Hierbij is niet gecontroleerd voor andere kenmerken van de ouders. In latere analyses zal dit wel
gebeuren.
- 6 Op basis van dezelfde gegevens komen Hoff et al. (1997: 134) tot de conclusie dat kinderen van
gescheiden ouders meer met culturele activiteiten bezig zijn dan kinderen uit twee-oudergezinnen.
- 7 Eenoudergezinnen zijn uit de analyses weggelaten omdat hierin het onderwijsniveau van de vader
wordt gebruikt. Deze gezinnen bestaan veelal uit een moeder met kind(eren).
- 8 De scholen waren evenredig verdeeld over acht zogenoemde convenantgebieden: noord
(Groningen, Friesland en Drenthe), oost (Overijssel en Gelderland), midden (Utrecht en
Flevoland), west, (Noord- en Zuid-Holland), zuid (Zeeland, Noord-Brabant en Limburg),
Amsterdam, Rotterdam en Den Haag.
- 9 Deze uitspraak is gebaseerd op een heranalyse van de onderzoeksgegevens Podiumkunsten en
publiek (Maas et al. 1990). In die enquête is gevraagd: "Bezoekt u de voorstellingen en concerten
die u noemde meestal alleen of meestal met anderen?". Respondenten die te kennen gaven het
bezoek in gezelschap af te leggen, werd gevraagd: "Met wie gaat u het meest?". Deze vraag
konden zij beantwoorden door uit een van de volgende categorieën te kiezen: 'met partner, met
een van mijn kinderen, ander familielid, vriend/kennis, collega, ander'.
- 10 Uit de AVO-gegevens kan niet opgemaakt worden of de ondervraagde leerlingen ook een
kunstvak volgen om daar eindexamen in te doen. De invloed van het volgen van een
eindexamen vak op de culturele activiteit kan dan ook niet nagegaan worden.
- 11 Hierbij dient aangetekend te worden dat onderwijsniveau en aard van de opleiding verband
houden. De humaniora worden vaker op universiteiten onderwezen dan de technische,
economische en administratieve richtingen.
- 12 Deze analysetechniek deelt populaties op in segmenten die op een bepaald kenmerk sterk van
elkaar verschillen. De volgorde van de opsplitsingen komt overeen met de grootte van de
verschillen. Daarbij is een grens gesteld aan de minimale omvang van segmenten (50
respondenten) en is de statistische significantie van verschillen tussen groepen getoetst op $p < 0,05$
niveau.
- 13 Voorzover er verschillen tussen typen musea zijn, gaat de voorkeur van gezinnen met kinderen
tussen de 7 en 18 jaar uit naar technische en historische musea (De Haan 1999).
- 14 Dit onderzoek werd in het voorjaar van 1998 gehouden onder ongeveer 800 paren waarvan zowel
de man als de vrouw ondervraagd zijn. Van deze al dan niet gehuwde paren is tenminste één
partner ouder dan 19 jaar en jonger dan 50 jaar. Beide partners zijn eerst schriftelijk en later nog
eens telefonisch ondervraagd. De vragen naar het bezoek aan culturele voorzieningen vormden
een onderdeel van de schriftelijke vragenlijst.
- 15 Aangezien onder de gehele bevolking slechts een klein deel een muziekinstrument bespeelt, is het
moeilijk om in de deelsteekproef na twee uitsplitsingen nog groepen over te houden met minimaal
50 respondenten en dan nogmaals significante verschillen aan te treffen.

- 16 Dat betekent dat een of meer van de activiteiten (zien, horen, zitten en staan, arm- en handgebruik, lopen, persoonlijke verzorging, huishoudelijke verzorging) tenminste *moeite* opleveren. Deze beperkingen zijn vaak het gevolg van chronische ziekten en aandoeningen en van ongevallen. Het vaakst worden lichamelijke beperkingen ondervonden door degenen die een beroerte hebben gehad of die lijden aan kwaadaardige aandoeningen als kanker aan rugaandoeningen, gewrichtsslijtage, gewrichtsontsteking, gevolgen van een ongeval of van een hartkwaal of -infarct (Timmermans 1997).
- 17 Personen in verpleeg- en verzorgingshuizen zijn niet meegeteld.
- 18 Als 50-64-jarigen al beperkingen ervaren in de uitvoering van huishoudelijke taken, is dat vooral bij het lopen, zitten en staan. Zintuiglijke beperkingen, beperkingen in het gebruik van arm en hand en in de persoonlijke verzorging komen minder vaak voor.
- 19 Met behulp van het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek van het SCP werden er voor de lichamelijke beperkingen zeven specifieke maten ontwikkeld en één algemene maat. Voor een toelichting daarop zie Timmermans (1997) en De Wit (1997).
- 20 Over de *Chaid*-analyse van het bespelen van een muziekinstrument zal hier niet gerapporteerd worden. Het aantal actieven in de deelsteekproef bleek te klein om na uitsplitsing van de activiteit van de ouders en het bereikte opleidingsniveau voldoende grote deelgroepen te kunnen onderscheiden.
- 21 Met behulp van het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek van het SCP werden er voor de lichamelijke beperkingen zeven specifieke maten ontwikkeld en één algemene maat. Voor een toelichting daarop zie Timmermans (1997).

Bijlage bij hoofdstuk 6

Tabel B6.1 Belangstelling voor kunst: het beoefenen van kunstzinnige activiteiten (in procenten), het volgen van kunstprogramma's via de media (in frequentie per maand) en het bezoek aan musea en podia (in frequentie per jaar), naar achtergrondkenmerken, 6-15-jarigen 1995^a

	kunstzinnige activiteiten		kunst via de media ^b	bezoek		
	beeldend vak	podiumvak		musea	traditionele podiumkunsten ^c	populair podiumaanbod ^d
steekproef	45	44	1,5	0,8	0,7	0,2
jongen	36	31	1,5	0,8	0,7	0,2
meisje	54	57	1,5	0,8	0,8	0,2
<i>bèta</i>	<i>0,18</i>	<i>0,27</i>	<i>0,00*</i>	<i>0,01*</i>	<i>0,05</i>	<i>0,01*</i>
6-9 jaar	44	39	1,0	0,7	0,6	0,1
10-12 jaar	44	47	1,7	0,8	0,8	0,1
13-15 jaar	48	45	1,9	0,8	0,7	0,4
<i>bèta</i>	<i>0,04*</i>	<i>0,09</i>	<i>0,15</i>	<i>0,08</i>	<i>0,05</i>	<i>0,15</i>
opleidingsniveau vader						
lo, lbo	43	41	1,4	0,8	0,7	0,1
mavo, havo, vwo, mbo	46	47	1,4	0,8	0,7	0,2
hbo, univ.	46	45	1,5	0,8	0,8	0,3
<i>bèta</i>	<i>0,03*</i>	<i>0,05*</i>	<i>0,01*</i>	<i>0,01*</i>	<i>0,03*</i>	<i>0,08</i>
opleidingsniveau moeder						
lo, lbo	40	39	1,4	0,6	0,6	0,2
mavo, havo, vwo, mbo	46	45	1,5	0,8	0,7	0,2
hbo, univ.	52	52	1,5	1,1	1,0	0,3
<i>bèta</i>	<i>0,08</i>	<i>0,09</i>	<i>0,02*</i>	<i>0,09</i>	<i>0,10</i>	<i>0,08</i>
deelname vader						
niet	43	41	1,2	0,6	0,7	0,2
wel	59	57	1,7	1,3	1,0	0,3
<i>bèta</i>	<i>0,10</i>	<i>0,12</i>	<i>0,09</i>	<i>0,24</i>	<i>0,07</i>	<i>0,07</i>
deelname moeder						
niet	42	40	1,1	0,5	0,6	0,1
wel	63	63	1,8	1,3	1,2	0,3
<i>bèta</i>	<i>0,16</i>	<i>0,14</i>	<i>0,12</i>	<i>0,24</i>	<i>0,14</i>	<i>0,10</i>
huishoudensinkomen						
laag	45	35	2,3	0,8	0,9	0,2
midden	42	42	1,3	0,8	0,7	0,2
hoog	50	47	1,4	0,7	0,8	0,2
<i>bèta</i>	<i>0,08</i>	<i>0,06*</i>	<i>0,09</i>	<i>0,03*</i>	<i>0,03*</i>	<i>0,01*</i>
Nederlands	45	44	1,4	0,8	0,7	0,2
Turks/Marokkaans	44	40	3,0	0,6	0,5	0,3
Surinaams/Antilliaans	49	31	2,9	0,4	1,7	0,3
Indisch/Moluks/overig	36	43	1,7	0,5	0,5	0,2
<i>bèta</i>	<i>0,04*</i>	<i>0,03*</i>	<i>0,11</i>	<i>0,04*</i>	<i>0,08</i>	<i>0,02*</i>
Amsterdam e.o.	48	47	1,9	0,9	0,5	0,2
rest Randstad	47	43	1,5	1,3	1,0	0,1
rest Nederland	45	44	1,4	0,7	0,7	0,2
<i>bèta</i>	<i>0,02*</i>	<i>0,01*</i>	<i>0,05*</i>	<i>0,11</i>	<i>0,06</i>	<i>0,02*</i>
R ² (in %)	10	16	9	24	8	7

^a De gemiddelden zijn steeds, met behulp van multiële classificatieanalyse, gecorrigeerd voor de invloeden van de overige kenmerken

^b Kunstprogramma's via radio of tv, klassieke muziek via radio, tv, cd of lp.

^c Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.

^d Cabaret, popmuziek, jazz, musical.

* niet-significant $p > 0,05$.

Bron: SCP (AVO'95)

Tabel B6.2 De invloed van achtergrondkenmerken op de bezoekfrequentie aan culturele instellingen, bevolking van 16 jaar en ouder, 1995 (in bètacoëfficiënten)

	cultuur	museum	klassieke muziek	toneel, cabaret	ballet
steekproef	2,0	0,7	0,4	0,7	0,1
man	1,7	0,6	0,5	0,6	0,0
vrouw	2,3	0,8	0,6	0,9	0,1
<i>bèta</i>	<i>0,08</i>	<i>0,06</i>	<i>0,04</i>	<i>0,06</i>	<i>0,07</i>
16-25 jaar	1,2	0,5	0,2	0,6	0,1
26-49 jaar	2,1	0,7	0,4	0,9	0,1
50-64 jaar	2,5	1,0	0,7	0,7	0,1
≥ 65 jaar	1,7	0,8	0,6	0,4	0,0
<i>bèta</i>	<i>0,11</i>	<i>0,10</i>	<i>0,13</i>	<i>0,10</i>	<i>0,03*</i>
loondienst	1,9	0,7	0,4	0,7	0,1
zelfstandig	2,7	0,9	0,7	1,1	0,1
werkloos	2,2	0,8	0,4	0,8	0,1
werkloos, zoekt 1e werkkring	2,6	1,2	0,3	1,1	0,0
arbeidsongeschikt	2,1	0,8	0,5	0,7	0,1
gepens., AOW, VUT	2,1	0,9	0,5	0,7	0,1
onderwijs volgend	1,8	0,8	0,3	0,8	0,0
huishouding	1,7	0,6	0,4	0,6	0,1
werkloos, zoekt niet	1,9	0,7	0,4	0,7	0,0
<i>bèta</i>	<i>0,06</i>	<i>0,06</i>	<i>0,06</i>	<i>0,05*</i>	<i>0,07</i>
alleenstaand	3,1	1,1	0,6	1,3	0,2
inwonend kind	1,7	0,6	0,4	0,5	0,1
ouder(s) z.k. ≤ 19 jaar	2,0	0,7	0,4	0,8	0,1
ouder(s) m.k. ≤ 6 jaar	1,2	0,5	0,3	0,4	0,0
ouder(s) m.k. 7-12 jaar	1,5	0,7	0,4	0,4	0,0
ouder(s) m.k. 13-18 jaar	1,7	0,8	0,3	0,6	0,0
<i>bèta</i>	<i>0,17</i>	<i>0,11</i>	<i>0,07</i>	<i>0,16</i>	<i>0,11</i>
lo, vglo	1,1	0,4	0,2	0,5	0,0
lbo	1,4	0,5	0,3	0,5	0,0
mavo	1,6	0,7	0,3	0,5	0,0
havo, vwo, mbo	2,0	0,8	0,4	0,8	0,1
hbo, univ.	3,5	1,3	0,8	1,3	0,2
<i>bèta</i>	<i>0,24</i>	<i>0,22</i>	<i>0,15</i>	<i>0,15</i>	<i>0,12</i>
bezoek ouders					
niet	1,5	0,5	0,3	0,6	0,1
soms	2,3	0,9	0,6	1,0	0,2
regelmatig	4,2	1,8	1,3	1,4	0,6
<i>bèta</i>	<i>0,21</i>	<i>0,21</i>	<i>0,18</i>	<i>0,12</i>	<i>0,14</i>

Vervolg tabel B6.2 De invloed van achtergrondkenmerken op de bezoekfrequentie aan culturele instellingen, bevolking van 16 jaar en ouder, 1995 (in bèta-coëfficiënten)

	cultuur	museum	klassieke muziek	toneel, cabaret	ballet
huishoudensinkomen					
laag	1,5	0,6	0,3	0,6	0,0
midden	1,9	0,7	0,4	0,7	0,1
hoog	2,3	0,8	0,5	0,9	0,1
<i>bèta</i>	<i>0,07</i>	<i>0,04</i>	<i>0,07</i>	<i>0,06</i>	<i>0,03*</i>
Nederlands					
Turks/Marokkaans	2,0	0,7	0,4	0,8	0,1
Surinaams/Antilliaans	2,0	0,7	0,6	0,6	0,1
Surinaams/Antilliaans	1,1	0,4	0,2	0,4	0,1
Indisch/Moluks	1,9	0,7	0,5	0,6	0,1
overig	1,8	0,9	0,3	0,5	0,1
<i>bèta</i>	<i>0,03</i>	<i>0,03*</i>	<i>0,03*</i>	<i>0,04</i>	<i>0,02*</i>
Amsterdam e.o.					
rest Randstad	3,0	1,1	0,6	1,2	0,1
rest Nederland	2,4	1,0	0,5	0,8	0,1
rest Nederland	1,8	0,7	0,4	0,7	0,1
<i>bèta</i>	<i>0,10</i>	<i>0,10</i>	<i>0,05</i>	<i>0,07</i>	<i>0,04</i>
lichamelijke beperkingen					
geen	2,0	0,7	0,4	0,7	0,1
licht	2,1	0,8	0,4	0,8	0,1
matig	1,8	0,7	0,3	0,8	0,1
ernstig	1,1	0,4	0,1	0,5	0,1
<i>bèta</i>	<i>0,05</i>	<i>0,05</i>	<i>0,05</i>	<i>0,02*</i>	<i>0,02*</i>
R ² (in %)	22	17	11	11	6

^a De gemiddelden zijn steeds, met behulp van multipel classificatieanalyse, gecorrigeerd voor de invloeden van de overige kenmerken.

* niet-significant $p > 0,01$

Bron: SCP (AVO'95)